

ZBIRKA ŠALEŠKI RAZGLEDI
Dvajseti zvezek

ZBORNİK 2023

Uredil David Vidmar Čeru

Knjižnica Velenje

Velenje 2023

VSEBINA 20. ZVEZKA

David Vidmar Čeru	5
VODNIK PO ŠALEŠKIH RAZGLEDIH	

OB KAJUHOVEM LETU

Mira Delavec Touhami	13
LJUBEZEN DO DOMOVINE IN DOMAČEGA KRAJA V POEZIJI KARLA DESTOVNIKA - KAJUHA	

Špela Poles	33
KAJUHOV DOM	

David Vidmar Čeru	85
JOŽE DESTOVNIK: POZABLJENI BRAT KARLA DESTOVNIKA - KAJUHA	

ZGODBE ŠALEČANOV

Silvo Grmovšek	135
INTERVJU Z MATEJEM VRANIČEM, AVTORJEM FILMA DIVJA SLOVENIJA	

Zoran Pevec	149
STROPNIKOVA LIRSKOSLOVARSKA GNEZDA – UNIKUM V SLOVENSKI PESNIŠKI POKRAJINI	

Rajko Zaleznik	161
ZGODBA O ŠOŠTANJSKEM BAZENU	

Peter Rezman	181
ŠTRAJK OB TEKOČEM TRAKU	

Dušan Brešar	201
ZA DOMOVINO – S TITOM NAPREJ!	

O PRETEKLOSTI, SEDANJOSTI IN PRIHODNOSTI ŠALEŠKE DOLINE

Danilo Čebul	223
ISKRICE ŠOŠTANJSKEGA FEUERWEHRA	

Rok Poles	263
OD KAČJEGA KOPALIŠČA DO PRESTIŽNEGA LETOVIŠČA DUNAJČANOV (DRUGI DEL: OD 1900 DO KONCA PRVE SVETOVNE VOJNE)	
Jedrt Poles	337
»VSE NAS JE UNA NA SVET SPRAVLA« – ANTONIJA STERNAD (1873–1950), DIPLOMIRANA BABICA IZ ŠOŠTANJA	
Miran Aplinec	381
ČEVLJARSKA OBRT V ŠALEŠKI DOLINI	
Aca Poles	427
»BIL JE MOJSTER, KI JE DELAL VSE, OD GOJZERJEV DO PLESNIH ČEVLJEV«: SPOMINI NA ALOJZA POLANČA, ČEVLJARKEGA MOJSTRA IZ ŠOŠTANJA	
Rok Poles	491
DARINKA ODOVIČ: KOZERIJA O TOPOLŠICI (1938) IN MOJA AVTOBIOGRAFIJA (1949)	
Jože Hudales	531
GORENJE V GORENJU: PRVO DESETLETJE DELOVANJA 1950–1959	
Alenka Šalej	565
50 LET PRIJATELJSTVA SREDNJEŠOLSKIH PEVSKIH ZBOROV IZ ESSLINGENA IN VELENJA	
Aleksandra Gačič Belej	595
RAZSTRTA ŽELEZNA ZAVESA: DRŽAVNIŠKI, POLITIČNI IN PARTIJSKI OBISKI VODSTVA VZHODNEGA BLOKA V VELENJU	
David Vidmar Čeru	651
JULIUS HORST (JOSEF HOSTASCH) IN VESELOIGRA DIE TANTE AUS TOPOSCHITZ	
DOSLEJ IZŠLO	730

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

908(497.4Šaleška dolina)(082)
94(497.4Šaleška dolina)(082)

ZBORNİK 2023 / uredil David Vidmar
Čeru. - Velenje : Knjižnica, 2023. - (Zbirka
Šaleški razgledi ; zv. 20)

ISBN 978-961-96340-3-5
COBISS.SI-ID 171067139

Za vsebino odgovarjajo avtorji. Povzemanje in reprodukcija
celote ali delov brez dovoljenja založbe in avtorjev je prepovedano.

© Knjižnica Velenje

David Vidmar Čeru

David Vidmar Čeru je zgodovinar in bibliotekar. Od leta 2016 do 2021 je študiral na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani in magistriral iz študija starejše zgodovine. Sedaj je vpisan na študij prava v Ljubljani. Od 2022 je zaposlen na domoznanskem oddelku Knjižnice Velenje. Je avtor ali soavtor posamičnih znanstvenih monografij in strokovnih prispevkov.

JOŽE DESTOVNIK: POZABLJENI BRAT KARLA DESTOVNIKA - KAJUHA

**Poskus rekonstrukcije življenja
mobiliziranca v nemško vojsko iz Šale-
ške doline med drugo svetovno vojno**

Uvod

Redkokdaj se zgodi, da naletimo na osebo, ki ne pozna zgodbe Karla Destovnika - Kajuha, vsaj v osnovnih orisih. Kot eden vidnejših slovenskih udeležencev druge svetovne vojne, potenciran tako zaradi razumljivosti svojih pesmi kot ideoloških predpostavk, ki so botrovale slovenskemu političnemu sistemu 20. stoletja, je Destovnikov »Karli« oseba, poznana marsikateremu slovenskemu gospodinjstvu. Toda le redko se zgodi, da kdo pozna zgodbo njegovega mlajšega brata Jožeta Destovnika, ki je moral zaradi težavnih medvojnih razmer ubrati pot, diametralno drugačno Karlovi, in naposled padel kot nemški vojak na vzhodni fronti v prvih mesecih leta 1944. Po vojni je bil spomin nanj ne le pozabljen, temveč celo zapostavljen in podrejen državno sankcioniranemu

izbrisu. Življenje in delo Karla Destovnika - Kajuha je namreč v povojni jugoslovanski, in še posebej slovenski politični sceni prevzelo tolikšno piedestalo vlogo, da ga obstoj brata, ki se je boril in padel za nemško stran, nikakor ni smel očrniti. V strahu pred očrnitvijo je bilo Jožetovo ime in življenje zabrisano in skorajda pozabljeno.

Nikakor ne moremo reči, da predstavlja Jože Destovnik enako pomemben gradnik, kakršnega tudi v današnjih manj političnih in ideološko manj "zateglih" časih še vedno predstavlja njegov brat Karel. Toda razumevanje življenja mlajšega brata prinaša pomembne indice in spoznanja ne le domoznanske narave, marveč predstavlja element »kajuhoslovja«, ki se je ob stoti obletnici pesnikovega rojstva razbohotilo in pridobilo pomembno, četudi nekoliko zamolklo vlogo v slovenski literarni in kulturni sceni obdobja 2018–2023.

Iz tega se da izluščiti poglobljen namen ter navsezadnje vrednost tega prispevka s pomočjo raziskave o življenju in delu Jožeta Destovnika nekako popraviti historično neupravičenost izbrisa in obenem omogočiti celovitejše razumevanje njegovega brata Karla.¹ Navsezadnje je potrebno, da se ob Kajuhovem letu obdela Kajuhovo življenje v celovitem in zaključenem oziru. Če so številne knjige omenjale njegovo družinsko ozadje in vlogo obeh vej družine, pa se praviloma ni na dolgo pisalo o bratu Jožetu oziroma se ga sploh ni omenjalo. Ta članek, spisan in objavljen v času, ko se Kajuhovo leto zaključuje, predstavlja enega zadnjih gradnikov, potrebnih za zaokroženo pripoved pesnikovega življenja in družinskega ozadja ter tragičnosti usode med vojno.

Toda opozoril bi rad, da je biografija Jožeta Destovnika nekaj več kot »le« še ena zgodba o Destovnikovi družini. Jože je bil po vojni zapostavljen, morda bi bilo celo smiselno zatrditi, da

¹ V prispevku bodo predstavljene poznane fotografije Jožeta Destovnika. Te bodo označene po designacijah KNJV/fJD/(št.). Opozoril bi rad, da je na tem mestu uporabljena interna designacija, uporabljena v Knjižnici Velenje, in samo označuje, kako so te slike razvrščene v neformalnem knjižničnem arhivskem fondu. Fond Jožeta Destovnika je sestavni del obširnejšega fonda slik, ki pričajo o življenju brata Karla (KNJV/fKDK).

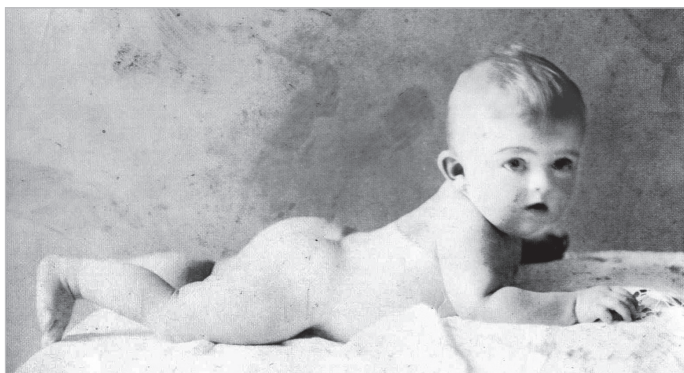
je bil podvržen prisilni pozabi. Takšna usoda spet ni tako redka, kot se zdi na prvi pogled. Dejstvo je, da je bilo na Slovenskem in tudi na Šaleškem mnogo ljudi vpoklicanih v službo nemškega Wehrmachta, nekateri pa so se v to službo tudi prostovoljno prijavili. Kakršenkoli razlog že je, tudi v nemških vrstah med drugo svetovno vojno se je z življenji teh posameznikov ustvarjalo nekaj, kar je moč opisati kot »slovenska zgodovina«. Četudi po svoje težje sprejemljiva, morda nekaj, kar bi želeli pozabiti. A če česa ne smemo pozabiti, je naslednje: čeprav so dogodki in odločitve posameznikov takšne, da jih ali tretiramo kot tragične (tisti, ki so bili prisilno vpoklicani) ali kot celo »sramotne« (se pravi tisti, ki so prostovoljno šli v to službo), so to dogodki ljudi, ki so soustvarjali slovensko preteklost in s tem tudi slovensko sedanjost. So del slovenske biografije in kot takšno jo moramo upoštevati.

Nekdo bo morda rekel, da je biografija o Jožetu na tem mestu nepotrebna, da predstavlja ali pretirano pedantnost ali pa nekakšno »nabijanje« tematskega sklopa Kajuha, ki je ob trumi drugih publikacij navsezadnje nepotrebno. Morda je tudi takšno branje in takšna interpretacija možna. Toda naj se mi na tem mestu to oprostí, pretežno z ozirom na to, da se Jožetovo ime »izkoristi« kot primer, kako predstaviti temo, s katero bi se morali na Slovenskem in Šaleškem bolje soočiti. To ni članek, ki bi opravičeval, kaj šele upravičeval zgodbe mobilizirancev ali pa morebiti še hujše oblike kolaboracije v času vojne. Spis tudi ne želi relativizirati dosedanjega védenja o vojni in straneh, ki so se v njej borile. Nikakor ne. Niti ni to prispevek, ki želi očriniti Kajuha. Jožetovo ime (oziroma njegova povezava z bratom Karlom) pa mu daje potrebno prepoznavnost, ki bo morda spodbudila zanimanje za tematiko mobilizirancev iz Šaleške doline. Naj bo sestavek o Jožetu Destovniku najprej opomin, da se je na Slovenskem dogajala mobilizacija v nemško vojsko in da je potrebno dopolniti vrzel našega poznavanja te tematike.

Sestavek je prikaz dejstva, da so se na Slovenskem med drugo svetovno vojno odigravale številne zgodbe in vrstile številne raznolike usode. Sodbo o ljudeh takšnih biografij pa si bodo bralci ustvarili sami. Do tega imate bralci pravico in navsezadnje tudi dolžnost.

Zgodnje življenje Jožeta Destovnika

Jože Destovnik se je rodil 18. oktobra 1924 v šoštanj-skem hotelu Jugoslavija² pod budnim očesom izkušene šoštanj-ske babice Antonije »Tončke« Sternad kot Jožef Franc³ in bil deset dni kasneje, 28. oktobra, s krstom iniciiran v katoliško vero pod tedanjim župnikom Josefom Attenedrom.⁴ Rojen je bil očetu Jožefu Destovniku, čevljarju, rojenem 15. avgusta 1896, in Mariji Destovnik, rojeni Vasle, rojeni 4. 4. 1901 v uglednejši šoštanjski meščanski družini.⁵ Bil je mlajši brat Karla, rojenega 13. decembra 1922.⁶ Njegova botra sta bila šoštanjski posestnik Franc Schwarz in Katarina Galof, prav tako posestnica.⁷

Jože Destovnik kot dojenček, verjetno leta 1925 (KNJV/fJD/1).

-
- ² Sprva hotel Austria in današnji Kajuhov dom.
- ³ Vlado Vrbič predvideva, da je drugo ime (Franc) podano v čast krstnemu botru Francu Schwarzu. Vlado Vrbič, intervju dne 5. 12. 2022.
- ⁴ KNJV/fJD/24, 24a in 24b.
- ⁵ Za podatke o gospodinjstvu glej izrez iz kopije Status animarum za Šoštanj za obdobje 1916–1924, ki označuje gospodinjstvo, v katero se je bil rodil Joži Destovnik (zadnja vrsta). Elektronsko kopijo hrani Knjižnica Velenje (KNJV/fJD/26).
- ⁶ Za problematiko rojstva Karla Destovnika - Kajuha glej polemiko Vlada Vrbiča (pogovor dne 6. 12. 2022).
- ⁷ UeV/MK, Šoštanj, 1924. Izpiski se hranijo v internem arhivu Knjižnice Velenje pod interno arhivsko designacijo KNJV/fJD/24, 24a in 24b.

Jože se je rodil v sicer priznано šoštanjsko rodbino Vasletov, ki pa jo je ravno zaradi poroke hčere Marije (njegove matere) s sicer dostojnim, a revnejšim Jožetom Destovnikom pretresalo notranje nesoglasje. Še preden se je Jože rodil, je imela Marija otroka (Karlja), ki ga je Jože Destovnik (st.) tudi naposled priznal za svojega. A to družini Marije ni bilo dovolj in nesoglasja so se stopnjevala. Ker družina zakonske zveze med Jožetovima staršema sprva ni odobravalala, se je mladi par preselil iz Šoštanja v Maribor, nato pa v Zgornji Jakobski Dol in Ljubljano, kjer se je 14. avgusta 1923 tudi poročil. Šele po Marijini poroki z Jožetom Destovnikom so se nesoglasja med mladim parom in Marijino mamo toliko pomirila, da se je mlada družina leto kasneje vrnila v hišo Karljeve babice v tedanjem hotelu Jugoslavija, kjer je lahko prvič normalno zaživela v podstrešnih prostorih stavbe v urejenem stanovanju. In še istega leta, 18. oktobra 1924, se jima je rodil drugi sin – Jože Destovnik.⁸ Sprva sta Jožetova in Karlova starša v hotelu vodila kavarno in restavracijo, nekaj let kasneje pa ustanovila kinematografsko podjetje.⁹ Iz zgodnjega otroštva nam je poznano, da je bil leta 1925 cepljen proti kozam.¹⁰

Kot otrok je Jože obiskoval šoštanjski vrtec, kjer je bil vsaj nekaj časa, zagotovo pa leta 1928, razvrščen v isto skupino kot brat Karel.¹¹ Nato so ga starši vpisali v šoštanjsko šestletno

⁸ Status animarum za Šoštanj za obdobje 1916–1924 omenja, da naj bi v nekdanjem hotelu Avstrija, se pravi v tedanjem hotelu Jugoslavija, ki je nosil hišno številko 145, pod posestniško roko Marije Vasle živeli »Marija, mož. Destovnik, roj. 4. 4. [1]901, Brasl, /... naštevanje Marijinih sester Hedvige, Lucije, Leopoldine in brata Zdravka .../, njen mož Jožef Destovnik, roj. 15. 8. [1]896, [ter njuna otroka] Karol Destovnik, roj. 13. 12. [1]922 in Jožef Destovnik, roj. 18. 10. [1]924.« Glej MV/SA/18a/Šoštanj/h.nr.145. Elektronska (skenirana) kopija tega dokumenta se hrani v internem arhivu Knjižnice Velenje (KNJV/fJD/26).

⁹ Vrbič in Jurkovnik, *Kajuh: Podobe*, str. 10–24; Vidmar Čeru, *Kajuh v drugih jezikih*, str. 10–11.

¹⁰ KDKŠ/Zbirka matičnih listov/1924 – Jože Destovnik.

¹¹ KNJV/fJD/6.

Nekoliko slabše ohranjena skupinska fotografija družine Destovnik, verjetno iz leta 1931. Na sliki Jože, Karel, mati Marija Destovnik (Vasle) in oče Jože Destovnik (KNJV/fJD/3).

osnovno šolo, ki jo je obiskoval pet let,¹² in sicer v šolskih letih 1930/31–1934/35.¹³ Iz teh let nam ostaja ohranjen matični list, iz katerega lahko razberemo nekaj podrobnosti o njegovem udejstvovanju v izobraževanju. V prvem šolskem letu je bil vpisan v I. c razred, nato pa II. b, III. a, IV. a in V. b. V zapiskih matičnega lista je navedeno, da je bil po presoji učiteljev dovolj razvit otrok za svoja leta, v rubriki »telesnih hib« se navaja, da je nervoznega značaja in da poleg tega prehitro govori, v rubriki »razvade« je navedeno, da je precej potraten s šolskimi potrebščinami, pod rubriko »vedenje«, da je občutljive narave, in pod rubriko »otrokov dobre lastnosti«, da je po svoji naravi »odkritosrčen, /.../, marljiv in se zelo potrudi dosežati uspehe.« Kakšni pa so bili ti učni uspehi? Iz matičnega lista se da razbrati tudi njegove ocene. Pri vedenju je dobival praviloma same ocene odlično (5), razen

¹² Zadnjega razreda šestletne osnovne šole ni obiskoval, saj se je naprej vpisal v štiriletno meščansko šolo.

¹³ KDKŠ/Zbirka matičnih listov/1924 – Jože Destovnik.

v drugem polletju šolskega leta 1933/34, ko je zaradi nenavedenih vzrokov dobil oceno zadostno (2). Verouk je bil ves čas odličen (5), pri lepopisu je praviloma dobival oceno dobro (3), pri slovenščini (narodni jezik) in srbohrvaščini (državni jezik) je stalno nihal med dobro (3) in prav dobro (4). Tako računstvo kot zgodovina sta nihali med prav dobro (4) in odlično (5), zemljepis in prirodopis¹⁴ sta bila praviloma ocenjena s prav dobro (4), prav tako risanje in ročna dela. V petju in telovadbi po sokolskem sestavu pa je nihal med prav dobro (4) in odlično (5). V zadnjem razredu je poleg obveznih predmetov vpisal tudi tri izbirne (praktično gospodarsko znanje, higiena in gospodarstvo - gospodinjstvo), ki jih je zaključil s prav dobrim uspehom.¹⁵

Ob koncu osnovne šole se je vpisal v Državno meščansko šolo v Šoštanju, ki jo je obiskoval v šolskih letih 1935/36–1938/39.¹⁶ V prvem letniku je dosegel prav dober uspeh, praviloma je bil ocenjen z ocenami prav dobro (francoski jezik, nemški jezik, grški jezik, zemljepis, prirodopis, fizika, matematika, opisna geometrija), pri nekaterih predmetih je dosegel odličen (verouk, srbohrvaški jezik, latinski jezik), ponekod pa dober uspeh (slovenski jezik, kemija, higiena).¹⁷ V drugem razredu se je njegov uspeh nekoliko izboljšal in je dosegel splošni odlični uspeh, z odlično je bil ocenjen v sedmih predmetih (verouk, srbohrvaški jezik, nemški jezik, zemljepis, higiena, risanje in petje), z oceno prav dobro v petih (francoski jezik, latinski jezik, grški jezik, fizika in lepopisje) ter z oceno dobro v dveh (slovenski jezik in umetnost).¹⁸ V tretjem razredu je dosegel splošni prav dober uspeh. Z odlično je bil ocenjen v verouku,

¹⁴ Prirodopis oz. prirodoslovje (lat. *Historia Naturalis*) je od 17. do 19. stoletja označeval vedo o naravi in naravnih pojavih. Glavne definicije vključujejo raziskovanje neživih (mineralogija) in živih bitij (botanika, zoologija, somatologija, teorija evolucije), pogosto ga razširjajo še na predmetna področja današnje paleontologije, ekologije, geologije, včasih pa celo astronomije, fizike in meteorologije.

¹⁵ KDKŠ/Zbirka matičnih listov/1924 – Jože Destovnik.

¹⁶ KDKŠ/fond BR/Vpisnica I. a 1935/36 in Vpisnica IV. 1938/39.

¹⁷ KDKŠ/fond BR/Vpisnica I. a 1935/36.

¹⁸ KDKŠ/fond BR/Vpisnica II. a 1936/37.

srbohrvaškem jeziku, latinskem jeziku, matematiki, opisni geometriji ter v izbirnem neobveznem predmetu (Pe), z oceno prav dobro v francoskem jeziku, nemškem jeziku, grškem jeziku, zemljepisu, prirodopisu, kemiji, lepomisju in petju, ter z oceno dobro pri slovenskem jeziku.¹⁹ Tudi četrti razred je zaključil s prav dobrim uspehom. Odlično oceno je prejel v zemljepisu in prirodopisu ter petju, prav dobro v verouku, srbohrvaškem jeziku, francoskem jeziku in nemškem jeziku, zgodovini, kemiji, matematiki, opisni geometriji, lepomisju in v izbirnem neobveznem predmetu (Pe), dobro pa v slovenskem jeziku in latinskem jeziku. Ob koncu leta so sledili tečajni izpiti, ki jih je opravil odlično (zemljepis, prirodopis), prav dobro (zgodovina, kemija, matematika in opisna geometrija) in dobro (slovenski, srbohrvaški, nemški, francoski, latinski in grški jezik). 28. 6. 1939 je prejel pričevalo o končanem šolanju.²⁰

Poleg ocen so ponovno pomembne pripombe k vedenju. Jože je v vseh štirih letih, ko je obiskoval meščansko šolo, prejemal od svojih učiteljev dobre in pohvale vredne opise. V vseh štirih letih je bil namreč ocenjen z odličnim vedenjem (5).²¹ Kar se tiče učenja, so učitelji izpostavljali, da je marljiv, nadarjen in ambiciozen, pri rubriki »vedenje« pa je opisan kot miren in postrežljiv, dobrosrčen ter resen. Vsa štiri poročila omenjajo, da je Jože »*vkľjub neugodnemu okolju (gostilna) dobro vzgojen.*«²² Obenem nam dajo ti dokumenti vpogled v njegovo zdravstveno stanje. Izostankov je bilo v teh letih zelo malo (praviloma 6–8 dni na šolsko leto, vedno opravičenih), iz česar se da razbrati, da za kakšnimi hujšimi bolezenskimi stanji, ki mnogokrat pestijo mlajše otroke in mladostnike, Jože ni trpel.²³

¹⁹ KDKŠ/fond BR/Vpisnica III. 1937/38.

²⁰ KDKŠ/fond BR/Vpisnica IV. 1938/39.

²¹ KDKŠ/fond BR/Vpisnica I. a 1935/36; Vpisnica II. a 1936/37, Vpisnica III. 1937/38 in Vpisnica IV. 1938/39.

²² KDKŠ/fond BR/Vpisnica I. a 1935/36; Vpisnica II. a 1936/37, Vpisnica III. 1937/38 in Vpisnica IV. 1938/39.

²³ KDKŠ/fond BR/Vpisnica I. a 1935/36; Vpisnica II. a 1936/37, Vpisnica III. 1937/38 in Vpisnica IV. 1938/39.

Kaj nam je še poznanega iz obdobja, ko je hodil v meščansko šolo? V I. a razredu je imel 36 sošolcev, razrednik mu je bila Marija Strauss.²⁴ Po končanem prvem razredu je bil vpisan v II. a (razredničarka Karla Kirar), III. (razredničarka Marija Strauss) in IV. (razredničarka Marija Strauss) razred.²⁵

Zakaj tako izpostavljam njegove ocene in vedenje? Njegove ocene so me nekoliko presenetile, saj naj bi veljalo, da je v primerjavi z bratom Karlom dosegal Jože slabše ocene, veljal za nekoliko lahkotivega in da naj ne bi vlagal pretirano veliko energije v izobraževanje.²⁶ V primerjavi z bolj nadarjenim Karlom Jože naj ne bi imel enakih iztočnic in ni bil zmožen kritičnega mišljenja.²⁷ Toda na osnovi zapiskov vidimo, da to preprosto ne drži. Brata sta bila oba enako nadarjena, v posamičnih predmetih pa je Jože dosegal celo boljše ocene kot Karel (četudi je potrebno upoštevati, da je Jože le obiskoval šolo, ki je veljala za nekoliko lažjo kot nižja gimnazija).²⁸

Kaj pa njegovo šolanje po zaključku meščanske šole? Po tedanji zakonodaji so imeli absolventi meščanskih šol (v nasprotju z absolventi nižje klasične gimnazije) manj možnosti za nadaljnje šolanje. Medtem ko je nižja gimnazija odprla pot učiteljsku, poklicnim šolam in višjim gimnazijam (in preko njih univerzam), je meščanska šola svojim absolventom omogočila le prehod na učiteljske ali na poklicno šolo. V nasprotju s klasično gimnazijo, ki je učence pripravljala na vstop v akademske profesure, je bila glavna naloga meščanske šole po zakonu iz leta 1932 (Zakon o meščanskih šolah, 1932, § 2) praktično izobraževanje in prehod v srednje strokovne šole. To bi pomenilo,

²⁴ Izvestje državne meščanske šole Mihaela Vošnjaka v Šoštanju 1935/36, str. 16.

²⁵ Izvestje državne meščanske šole Mihaela Vošnjaka v Šoštanju 1936/37, 1937/38 in 1938/39.

²⁶ Vlado Vrbič, intervju dne 7. 8. 2023.

²⁷ Vlado Vrbič, intervju dne 7. 8. 2023.

²⁸ Naj služi ta komentar kot prikaz, kako pazljivi moramo biti z „oralno zgodovino“ in ustnimi viri, ki četudi nam velikokrat lahko pomagajo pri raziskovanju, morajo vedno biti preverjeni in potrjeni (ali pa v našem primeru ovrženi) s pisnimi viri.

da bi se bil moral Jože v šolskem letu 1939/40 vpisati po vsej verjetnosti na srednjo šolo, verjetno na najbližjo, tj. Trgovsko nadaljevalno šolo v Šoštanju.²⁹ Glede na ohranjeno pisno dokumentacijo in Kajuhovo korespondenco lahko predvidevamo, da Jože v letih po končanju meščanske šole ni veliko zahajal ven iz Šaleške doline, kar do neke mere izključuje možnost vpisa na eno od celjskih srednjih šol.³⁰ Težava pri raziskovanju tega obdobja njegovega življenja leži pretežno v kritičnem pomanjkanju gradiva. Nemogoče je natančneje vedeti, kako je potekalo Jožetovo srednješolske izobraževanje, niti ne moremo biti prepričani, da je zares hodil na to šolo.

Zakaj sem torej vendarle pristaš tega, da se je Jože po opravljeni meščanski šoli vpisal na neko strokovno nadaljevalno šolo? Preprost odgovor je zakonodaja tistega časa, ki je predvidevala, da se morajo absolventi meščanskih šol vpisati na neko nadaljevalno šolo in pridobiti strokovno izobrazbo. Tako je nekoliko nesmiselno mišljenje, da bi Jože po opravljeni meščanski šoli kar prenehal obiskovati šolo in da se ne bi šolal naprej,³¹ kar navsezadnje tudi potrjujejo njegove prav dobre in odlične ocene. Če je želel postati gostilničar oziroma kinooperater, kakor pripovedujejo nekateri, je smiselno, da bi pridobil strokovno izobrazbo na področju trgovine ali gostinstva. Tudi obdobje druge

²⁹ Če se ni vpisal v šolo v Šoštanju, so možni kandidati strokovne šole v Celju, kot so Trgovska nadaljevalna šola (dvorazredna državna šola) v Celju, morda pa tudi Obrtna nadaljevalna šola v Celju, Rudarska šola v Celju in Gostinska šola v Celju, a pregled arhivske dokumentacije teh šol in šolskih Izvestij šolskih let 1939/40, 1940/41 in 1941/42 ne omenjajo njegovega imena. Tako lahko predvidevamo, da je moral Jože obiskovati srednjo šolo v Šoštanju in ne Celju.

³⁰ Komelj, *Kajuh: Dopisovanja*, pismo Janeza Platzerja Kajuhu (november 1939), str. 148–149, pismo Kajuha Mariji Medved (19. november 1940), str. 204–205, pismo Marije Medved Kajuhu (26. november 1940), str. 212, pismo Kajuha Mariji Medved (8. marec 1941), str. 228, pismo Kajuha Mariji Medved (29. marec 1941), str. 232–233, pismo Marije Destovnik Kajuhu (1. oktober 1940), str. 252, pismo Kajuha Mariji Destovnik (19. november 1940), str. 252–253, pismo Kajuha Mariji Destovnik (8. december 1940), str. 253, pismo Kajuha Mariji Destovnik (iz Medjуреčja), str. 254.

³¹ Vlado Vrbič, pogovor dne 27. 7. 2023.

svetovne vojne potrjuje, da je moral obiskovati neko nadaljevalno šolo, kajti Jožetu se po nemški okupaciji ni bilo potrebno že pri šestnajstih vpisati v Reichsarbeitsdienst (kar so morali storiti vsi, ki v šolo niso hodili), temveč je to storil šele pri osemnajstih letih, se pravi približno v obdobju, ko je že končal srednješolsko izobraževanje. Kajti: če aprila 1941 Jože ne bi obiskoval šole, bi svoji tedanji starosti primerno moral vpisati služenje v Reichsarbeitsdienstu. Ker pa je to storil šele junija 1942, je smiselno trditi, da se je to zgodilo šele po zaključku srednje šole.

In zakaj torej sklepam, da je moral obiskovati Trgovsko nadaljevalno šolo v Šoštanju? Ponovno so predvsem medvojni dogodki tisti, ki v mojih očeh potrjujejo, da je Jože Destovnik obiskoval Trgovsko nadaljevalno šolo v Šoštanju, kajti iz ohranjenih slik in po ostali dokumentaciji sodeč je razvidno, da je moral vstopiti v Reichsarbeitsdienst sredi leta 1942. To bi pomenilo, da je moral imeti do takrat (verjetno do junija 1942) neka-kšno »varnostno zaledje« v obliki vpisa v srednješolski program, ki je preprečeval, da bi se moral vpisati v nacistično delovno organizacijo. Junij 1942 (oziroma poletno obdobje leta 1942), ko je bil vpoklican v Reichsarbeitsdienst, pa se ravno sklada s časom, v katerem bi Jože zaključil triletno Trgovsko nadaljevalno šolo v Šoštanju. Jože je namreč junija 1939 zaključil meščansko šolo v Šoštanju, kar bi pomenilo, da bi moral biti vpisan v nadaljevalno šolo v šolskih letih 1939/40, 1940/41 in 1941/42. To triletno obdobje do junija 1942 tudi izključuje možnost obiskovanja srednjih šol v Celju, saj so bile tamkajšnje šole dveletne in ne triletné.³²

³² Številne institucije, ki hranijo gradivo o šolah, so mi zatrdile, da v njihovih fondih ni gradiva o Trgovsko nadaljevalni šoli v Šoštanju (Zgodovinski arhiv Celje, arhiv OŠ KDK Šoštanj, arhiv ŠCV, arhiv Srednje ekonomske šole Celje, Slovenski šolski muzej, Muzej Velenje, Arhiv Republike Slovenije, Narodna in univerzitetna knjižnica, Pokrajinski muzej Celje, Občina Šoštanj in Občina Velenje). Predvidevam, da se je fond Trgovsko nadaljevalne šole v Šoštanju po vsej verjetnosti nahajal v prostorih arhiva OŠ Šoštanj ali Srednje ekonomske šole Celje. Težava se poraja, saj je del arhiva SEŠC leta 1990 zalila poplava, del arhiva OŠ Šoštanj pa leta 2012 prav tako. Tako so izgubljeni zanimivi podatki o srednješolskem šolanju v Šoštanju v medvojnem obdobju (Suzana Čeru, intervju dne 10. 8. 2023)

Poleg formalne izobrazbe nam ohranjeni dokumenti razodevajo drobce iz njegove poti v katoliško vero, v kateri nam je poleg verouka, ki ga je opravljal kot del šolskega kurikuluma, znano, da je 21. junija 1932 pri osmih letih zaobšel prvo sv. obhajilo³³ in kot desetletnik 10. junija 1934 opravil birmo v fari sv. Mihaela pri Šoštanju.³⁴

Poročna skupinska fotografija pred mesarijo in prekajevalnico Josipa Kozlevčarja. Jože (četrty z leve) in Karel (peti z leve) spredaj na sredini, zraven njiju oče Jože (KNJV/fJD/5).

Pri obravnavi Jožetovega otroštva in najstništva se je navsezadnje potrebno ustaviti pri vprašanju njegovega odnosa s starejšim bratom Karlom.³⁵

O odnosu med bratoma je znanega malokaj. Od Jožeta Destovnika je ohranjeno le redko pisno izročilo, a tudi Karel je svojega brata le malokdaj omenjal. Je pa znano, da naj bi bil

³³ KNJV/fJD/30, vzeto iz zasebnega arhiva družine Mešič; »Spomin prvega sv. Obhajila«.

³⁴ KNJV/fJD/24, 24a in 24b. (Knjižnica hrani samo kopije iz UeV/KK in UeV/MK).

³⁵ Vsaj v zgodnjem otroštvu ter za časa obiskovanja vrtca sta morala imeti, po slikah sodeč, tesen odnos. Glej: KNJV/fJD/2, 3, 4, 5 in 6.

odnos med bratoma tesen, četudi je bil Karel do njega tudi pokroviteljski. Brata naj bi bila po značaju dokaj različna; medtem ko je Karel veljal za resnega in angažiranega, je Jože imel bolj vesele, praktične in iznajdljive osebnostne poteze, zaradi katerih naj bi bil svoji materi ob »očetovi radoživosti« v veliko oporo.³⁶

Slika levo: Jože Destovnik kot majhen otrok (desno) med sankanjem s starejšim bratom Karlom (levo). Slika verjetno iz obdobja 1925–1927. (KNJV/fJD/2).

Slika desno: Jože (desno) in Karel (levo), verjetno enkrat leta 1925 (KNJV/fJD/4).

Nekoliko proti pričakovanjem nam obširna Kajuhova korespondenca ne razodeva veliko o Jožetu Destovniku, četudi bi pričakoval, da bo ravno to eden najobširnejših virov o življenju Jožeta pred začetkom druge svetovne vojne ter njegovih odnosih z družinskimi člani in ostalimi prijatelji iz Karlovega kroga.

Ali to razodeva Jožetovo nezanimanje za politične zadeve (kar bi smiselno pojasnilo njegovo neomenjenost v Karlovi korespondenci,), dejstvo, da bi lahko bila starostna razlika tolikšna, da bi nekaj takšnega onemogočila (četudi je med bratoma

³⁶ Vrbič in Jurkovnik, *Kajuh: Podobe*, str. 22.

obstajala samo dveletna starostna razlika), ali pa nestrinjanje z nekaterimi bratovimi politično-življenjskimi nazori nam ostaja neznanka. Iz skope korespondence je razvidno, da je Karel ohranjal pisemske stike pretežno z drugimi ljudmi in ne z Jožetom, ki ga je v nekaj pismih samo omenil ali pa poprosil tiste, katerim je pisma pisal, da naj ga v njegovem imenu pozdravijo.³⁷ Direktnih pisem Jožetu ni (ali pa niso ohranjena), Karel ali njegovi kolegi pa le na nekaj mestih posvečajo besedo Jožetu, in sicer: Janez Platzter, ko sporoča Karlu, da bi se rad dobil z njim, ko bo ta v Ljubljani;³⁸ ko Karel piše Mariji Medved in jo poprosi, naj malo vpliva na Jožeta in njegov življenjskonazorski razvoj;³⁹ ko zopet piše Mariji Medved in ji sporoča, da je pismo poslal na Jožetov naslov, saj bo tako manjša verjetnost pregleda vsebine;⁴⁰ ko Marija Destovnik piše Kajuhu in mu sporoča, da je Jože ponovno zdrav in da je ob vedno pijanem možu ravno on (se pravi Jože) razlog, da lahko ohranja vsaj navidezno normalnost v gospodinjstvu;⁴¹ in ko Karel piše Mariji Destovnik glede filma,

³⁷ Komelj, *Kajuh: Dopisovanja*, pismo Janeza Platzterja Kajuhu (november 1939), str. 148–149, pismo Kajuha Mariji Medved (19. november 1940), str. 204–205, pismo Marije Medved Kajuhu (26. november 1940), str. 212, pismo Kajuha Mariji Medved (8. marec 1941), str. 228, pismo Kajuha Mariji Medved (29. marec 1941), str. 232–233, pismo Marije Destovnik Kajuhu (1. oktober 1940), str. 252, pismo Kajuha Mariji Destovnik (19. november 1940), str. 252–253, pismo Kajuha Mariji Destovnik (8. december 1940), str. 253, pismo Kajuha Mariji Destovnik (iz Medjurečja), str. 254.

³⁸ »/.../ ... Sporoči mi, kedaj pride Joži v Ljubljano, da ga bom lahko poiskal, da bova lahko malo poklepetala .../.../« glej: Komelj, *Kajuh: Dopisovanja*, pismo Janeza Platzterja Kajuhu (november 1939), str. 148–149.

³⁹ »/.../ ... In na Jožija malo vplivaj! .../.../« glej: Komelj, *Kajuh: Dopisovanja*, pismo Kajuha Mariji Medved (8. marec 1941), str. 228.

⁴⁰ »Oprosti, da Ti pišem na tako neokusnem modrem papirju in kuverti tudi oprosti. Pismo pišem na Jožijev naslov, se mi zdi še bolj varno!« glej: Komelj, *Kajuh: Dopisovanja*, pismo Kajuha Mariji Medved (29. marec 1941), str. 232–234, za Jožeta konkretno na strani 234.

⁴¹ »Vprašaj, če je Joži že zdrav? Je že zopet, saj hvala Bogu, da ga imam doma, saj drugače res ne vem, kako bi bilo. Foter je pač po stari navadi vsak dan vinjen, stara navada „železna srajca“.« glej: Komelj, *Kajuh: Dopisovanja*, pismo Marije Destovnik Kajuhu (1. oktober 1940), str. 252.

ki naj bi ga vrteli za vse svete.⁴²

Poznanih nam je tudi še nekaj drugih odlomkov iz njunega zgodnjega življenja. Rudi Mešič recimo navaja, da naj bi med bratoma v otroških in najstniških letih obstajala tesna povezanost: »Najprej v igri, pozneje pa je starejši brat tudi Jožija uvajal v akcije političnega pomena.«⁴³ Podobno navaja Valter Galof, ki pravi, da naj bi »šli nemški filmski žurnali pred predavanjem v Destovnikovem kinematografu najprej skozi cenzuro Destovnikovih sinov. Pri tem sta Karli in Joži dosledno izrezovala vse filmske novice, ki niso bile v duhu njunega političnega prepričanja in so govorile v prid nacistični Nemčiji in fašistični Italiji. Na ta način smo se prijetno zabavali, ko so se nemško usmerjeni Šoštanjčani spraševali in pritoževali, kako to, da ni v žurnalih ničesar iz Nemčije.«⁴⁴

Jože naj bi imel v najstniških letih zanimanje za film in kino dejavnost, kajti po nekaterih podatkih sodeč naj bi si želel postati kinooperater.⁴⁵

Iz povedanih izsekov se da sklepati nekaj, a ne ravno veliko. Povedo nam samo, da sta imela Karel in Jože bratski odnos, tipičen za najstnika njune starosti, ter da se je nekoliko mlajši Jože vsaj v zgodnjih najstniških letih podrejal bratu. Ali je to zaradi osebnostnih prepričanj, morda pa tudi le zaradi želje po stiku z bratom, je na tem mestu težko, če že ne kar nemogoče reči. Mogoče nam posamični odseki, posebej ta glede življenjskonazorskega razvoja (»... In na Jožija malo vplivaj! ...«),⁴⁶ govorijo, da Jože ni bil tako vpet ali pa se morda sploh ni zanimal za politične zadeve, morda celo ni imel življenjskega nazo-

⁴² »Joži me je gotovo našamaril, ko mi je pisal, da boste igrali na Vse svete „Volga, volga“. Gotovo pa bo igral kak dober film. Komaj že čakam, da pridem domov.« glej: Komelj, *Kajuh: Dopisovanja*, pismo Kajuha Mariji Destovnik (19. oktober 1940), str. 252–253.

⁴³ Pripoved Rudija Mešiča je zapisana v: Cesar, *Karel Destovnik Kajuh*, str. 6.

⁴⁴ Pripoved Valterja Galofa je zapisana v: Cesar, *Karel Destovnik Kajuh*, str. 6.

⁴⁵ »Jože Destovnik.«

⁴⁶ Komelj, *Kajuh: Dopisovanja*, pismo Kajuha Mariji Medved (8. marec 1941), str. 228.

ra, s katerim bi se bil strinjal nekoliko pokroviteljski starejši brat Karel, a kaj več se na žalost iz zapisanega in ohranjenega preprosto ne da razbrati. Izpeljevati kakršnekoli gotove domneve o njunem odnosu izključno iz ohranjenih dopisovanj pa bi bilo ne le netočno, temveč tudi nespoštljivo.

Jože Destovnik in brat Karli v otroškem vrtcu v Šoštanj 20. junija 1928. Tretji z desne v zadnji vrsti je Karel, ob njem (četrti v vrsti, najmanjši med otroki) je Jože (KNJV/fJD/6).

Jože Destovnik in brat Karel s stricema Štefanom Szabom in Rudijem Mešičem. To je verjetno edina ohranjena skupna fotografija bratov iz obdobja poznega otroštva in zgodnjega najstništva, in verjetno tudi ena zadnjih, če ne kar zadnja skupna fotografija bratov, preden je izbruhnila vojna in sta ubrala različne poti (KNJV(fJD/17).

Jože Destovnik med drugo svetovno vojno

Če je iz obdobja pred vojno o Jožetu Destovniku znanega malo, pa je za obdobje 1941–1944 značilen skorajda kronični manko, ki še toliko bolj otežuje raziskavo.

Kot politično nedejaven mladenič je aprilski napad na Jugoslavijo leta 1941 doživel kot civilist in dogodka, ki so napadu sledili, potrjujejo, da je nekako prevzel nase vlogo civilista, ki se je sprva sprijaznil in naposled tudi priključil sistemu okupacijskih sil. Arhivsko in slikovno gradivo je dokaj skopo, a vendarle se da prikazati koherentna in razumljiva zgodba, kaj se je s tem mladeničem zgodilo. Bolj kot samo arhivsko gradivo so na tem mestu pomembne še ohranjene slike, na osnovi katerih lahko rekonstruiramo njegovo pot med drugo svetovno vojno.

Zagotovo je, da je Jože okupacijo dočakal kot civilist (predvidevam, da verjetno kot šolar oziroma dijak) in ni bil član nobenega vidnejšega ali pa prikritega odporiškega gibanja; prav tako pa ni bil vključen v katerokoli pronemško organizacijo v mestu. Najzgodnejša od poznanih slik iz tega obdobja je portretna fotografija v civilu,⁴⁷ mogoče v času pred sprejemom ali pa v času, ko je služil kot član Hitlerjeve mladine. Fotografija je tako verjetno iz leta 1941 ali zgodnjega 1942.⁴⁸

Na reverzu je podano leto rojstva, in sicer 1924, natančnejšega datuma ni. Podatkov o studiu ni, kar pomeni, da ne moremo izluščiti, ali je to slika iz pred- ali pookupacijskega obdobja.⁴⁹ Če bi bili podatki studia v slovenščini, bi verjetno bila iz predokupacijskega, če bi bili v nemščini, bi bila iz časa okupaci-

⁴⁷ Na tem mestu je potrebno reči, da je način oštevilčevanja tistih slik, ki jih hrani knjižnica Velenje, narejen tako, da razodeva obstoj averza/reverza. Slike, ki imajo na reverzu narejen dopis, imajo označbo številke in poleg te črke a (averz) in b (reverz), medtem ko tiste slike, na katerih reverzih ni teksta, nimajo potrebe po posebnem oštevilčenju averza/reverza, in imajo tako samo designacijo s številko (Recimo KNJV/fJD/ 9 je slika brez napisa na reverzu, KNJV/fJD/11a in 11b je pa skupna designacija za sliko, ki ima poleg averza še reverz z napisom.).

⁴⁸ KNJV/fJD/7a–7b.

⁴⁹ Fotografski ateljeji so praviloma takoj po nemški okupaciji začeli izdajati vse slike z nemškimi pripisi namesto slovenskih, kar bi olajšalo datacijo.

je. Zanimivo je, da je na reverzu slike imenovan kot »Destovnik Josef«, ⁵⁰ se pravi v delni nemški imenski obliki, kar bi mogoče lahko nakazovalo, da gre za sliko iz okupacijskega obdobja, se pravi za sliko, narejeno enkrat po aprilu 1941. Na reverzu je moč najti tudi napis »4. III. (1941?/1942?)«, kar morda označuje datum, ko je bila slika narejena ali pa izstavljena. ⁵¹

Jože Destovnik v civilu, verjetno pred vstopom v Hitlerjevo mladino, a verjetno slikano po nemški okupaciji, kar nam razodeva nemška verzija imena »Josef« na reverzu (KNJV/fJD/7a in 7b).

Slovenska mladina v nemški okupacijski coni se je morala po nemški okupaciji dokaj hitro navaditi na novo politično obarvano in indoktrinacijsko stvarnost. Proti koncu leta 1941 se je pričela gonja po priključitvi mladine v Hitlerjevo mladino, ki je 1942 prešla v še višjo prestavo. Vprašanje, zakaj se je Jože pridružil Hitlerjevi mladini, ostaja stvar debate. Obstajajo posamične teorije, ki pravijo, da naj bi Jože postal dovzeten za »nemško stvar« in se pridružil nemškim formacijam iz osebnih vzgibov. A posamični ohranjeni paberki iz vojnega časa potrjujejo, da naj bi bila družina pod velikim pritiskom zaradi Karlovega partizanskega delovanja. Njuna mati naj bi tako bila enkrat

⁵⁰ KNJV/fJD/7b–8b.

⁵¹ KNJV/fJD/7b–8b.

celo prisiljena izreči »*Ich habe nur ein(en) (S)ohn, Joseph.*«,⁵² se pravi »*Imam samo enega sina, Jožefa.*«,⁵³ in se navidezno odpovedati Karlu. Če je takšen pritisk zares obstajal, je povsem možno trditi, da se je Jože priključil pronacističnim organizacijam, da bi razbremenil pritisk na družino. Slednjo interpretacijo je povzel tudi dr. Emil Cesar, ki je v zasebnem pismu zapisal, da naj bi Kajuh svetoval domačim, naj naredijo vse, da le ne bodo izseljeni. Iz konteksta pisma se da razbrati, da je Cesar verjel, da se je Jože ravno zaradi tega včlanil v Hitlerjevo mladino in kasneje v ostale nemške formacije.⁵⁴ Tudi Vlado Vrbič meni, da posamični paberki – kot na primer zgodba, da naj bi njuna mati celo izkoristila prijateljstvo z medvojnim županom Šoštanja Haukejem, da bi rešila svojo družino – potrjujejo dejstvo, da je Jože vstopil v nemške politične in kasneje vojaške formacije, da bi zaščitil svojo družino.⁵⁵

Kakorkoli, tudi Jože Destovnik se tej konskripciji v Hitlerjevo mladino ni izognil, to pa potrjuje ohranjeno slikovno gradivo. Slika, ki je morala nastati enkrat v obdobju 1941–1942,⁵⁶ prikazuje Jožeta Destovnika z epoleto (Schulterklappen) s činom Oberrottenführer der Hitlerjugend, čigar vojaški ekvivalent je Obergefreiter der Wehrmacht oziroma naddesetnik ali pa (Oberer) Hauptgefreiter oziroma (višji) desetnik. Dobesedno pomeni njegov čin »višji sekcijski vodja Hitlerjeve mladine.«⁵⁷

Na levem rokavu nosi t. i. *Gebietsdreieck der Südost / Steiermark* oziroma okrožni trikotniški znak poverjenišтва okrožja *Jugovzhod / okraj Štajerske*.⁵⁸ Vsak »Gau« oziroma

⁵² Danilo Čebul, pogovor dne 5. 12. 2022. V oklepajih dodano zavoljo slovnične pravilnosti.

⁵³ Danilo Čebul, pogovor dne 5. 12. 2022.

⁵⁴ KNJV/fJD/25, izsek Emila Cesarja »... *Mati mi je pozneje pravila, da ji je Kajuh nasvetoval, naj naredi vse, le da ne bodo izseljeni. Brat je padel februarja 1944 kot nemški vojak nekje blizu Leningrada ...*«

⁵⁵ Vlado Vrbič, pogovor dne 6. 12. 2022.

⁵⁶ Glej obrazložitev pri sliki iz Reichsarbeitsdienta (KNJV/fJD/10).

⁵⁷ KNJV/fJD/9.

⁵⁸ KNJV/fJD/9. Pri tem je potrebno biti pazljiv, da se ne zamenjuje njegov *Gebietsdreieck* z nekoliko prestižnejšim *Traditions-Arm-Dreieck*.

partijski distrikt v nacistični Nemčiji je imel lokalne odrede in organizacijo Hitlerjeve mladine, ki se je delila na posamične okraje. To označuje, da je moral Jože vstopiti v Hitlerjevo mladino enkrat po aprilu 1941, ko je Nemčija že zasedla slovensko Štajersko in jo priključila Steiermarku, ki je bil v tem času del Ostmarke.⁵⁹ To je potrebno izpostaviti, saj se ve, da so bili za časa 1938–1941 posamični Slovenci že včlanjeni v Hitlerjevo mladino; a znak na uniformi nam kaže, da se je moral včlaniti enkrat po okupaciji aprila 1941 in da njegova priključitev nikakor ni bila volonterska, kajti Slovenci, ki so bili člani Hitlerjeve mladine pred aprilom 1941, so imeli *Gebietsdreieck Reichsdeutsche Jugend / Ausland* in ne *Gebietsdreieck der Südost / Steiermark*. Ker na epoleti ni moč zaslediti nobene barvne obrobe, se da zaključiti, da ni bil del nikakršne specializirane organizacije (recimo signalistov, gasilcev ipd.), temveč je bil član navadnega, torej jurišnega odreda Hitlerjeve mladine.

Zaradi starosti (ob zgornji argumentaciji je smiselno reči, da je vstopil v Hitlerjevo mladino leta 1941 ali pa 1942, ko je obiskoval zadnji letnik srednje strokovne šole) Jože ni bil član organizacije *Deutsches Jungvolk in der Hitlerjugend*, ki je bila namenjena članom od 10. do 13. leta starosti, temveč se je lahko vpisal direktno v redno Hitlerjevo mladino (*Hitlerjugend*), organizacijo, namenjeno nekoliko starejšim članom od 13. do 18. leta starosti. Predvidevamo lahko, da ni bil dolgo član te mladine, saj po sliki sodeč ni prejel osnovne medalje oziroma značke tipa *Das Hitler-Jugend-Abzeichen* niti ni prejel nekaterih medalj in značk, namenjenih njegovi starostni skupini,⁶⁰ kar ali nakazuje, da ni resneje sodeloval v tej organizaciji, ali pa ni bil član dovolj dolgo, da bi jih lahko bil prejel. Praviloma velja, da je nacistična organizacija skorajda vsakemu članu Hitlerjeve mladine podelila medaljo, če že drugega ne, po preteku nekega obdobja članstva.⁶¹

⁵⁹ Današnja Avstrija in okupirana Slovenija po Anschlussu 1938 in okupaciji 1941.

⁶⁰ Kot so recimo medalje oziroma značke *Fuhrersportabzeichen*, *Leistungsabzeichen*, *Schiessauszeichnung* ipd.

⁶¹ KNJV/fJD/9.

Jože Destovnik kot član Hitlerjeve mladine (levo) (KNJV/fJD/9). Na rokavu nosi Gebietsdreieck der Südost / Steiermark, po epoleti sodeč pa je dosegel čin Oberrottenführer der Hitlerjugend (črna epoleta z rdečo obrobo in dvema belima črtama na spodnjem delu).

Iz časa njegovega članstva v Hitlerjevi mladini je poleg portretne slike poznanih še nekaj utrinkov. 12. aprila 1942, verjetno kmalu, preden je zapustil Hitlerjevo mladino, je bil Jože Destovnik posnet na dveh fotografijah na proslavi vrnitve Spodnje Štajerske Rajhu. Na proslavi je viden na spodnji levi strani slike v polni (zimski) uniformi.⁶² Podobno potrjuje druga slika istega dogodka, na kateri je naslikan pod nacistično zastavo na zgornjem levem koncu slike.⁶³ Ti dve sliki potrjujeta, da je bil vsaj do sredine leta 1942 včlanjen v Hitlerjevo mladino. Ko je zapustil njene vrste, se je pridružil Reichsarbeitsdienstu (RAD).

Smiselno je trditi, da članstvo v Hitlerjevi mladini ni trajalo dlje kot do 18. rojstnega dne. Slednje potrjuje fotografija, na kateri je Jože Destovnik v uniformi sprejema⁶⁴ ali pa je

⁶² KNJV/fJD/25. Za več o samem dogodku in ponemčevalni dejavnosti na Šaleškem v času druge svetovne vojne glej: Ažber, »Ponemčevalna dejavnost in kultura v Šaleški dolini pod nemškim škornjem«, str. 101–129.

⁶³ KNJV/fJD/28.

⁶⁴ Zato je na tej sliki brez epolet, a iz skupinske slike (KNJV/fJD/11a) je moč razbrati, da je imel ob koncu služenja v Reichsarbeitsdienstu eno od pri portretni sliki podanih epolet.

*Praznik osvoboditve Spodnje Štajerske v Šoštanju
12. aprila 1942. Jožeta Destovnika lahko vidimo spodaj levo v polni
uniformi Hitlerjeve mladine (označen s križcem) (KNJV/fJD/25).*

*Praznik osvoboditve Spodnje Štajerske v Šoštanju
12. aprila 1942, z drugega zornega kota. Jože Destovnik je
viden pod levo nemško zastavo s svastiko. (KNJV/fJD/28).*

morda v činu Arbeitsmann ali pa Arbeitsmann als Freiwillige v organizaciji Reichsarbeitsdienst.⁶⁵ Reichsarbeitsdienst ali RAD je bila krovna organizacija, ustanovljena kot agencija za pomoč pri ublažitvi učinkov brezposelnosti na nemško gospodarstvo, militarizaciji delovne sile in indoktrinaciji delavcev z nacistično ideologijo. Bila je uradna državna služba za delo, razdeljena na ločene oddelke za moške in ženske. Od junija 1935 so moški, stari med 18 in 25 let,⁶⁶ morali služiti šest mesecev pred vojaško službo. Glede na to, da je bilo na Slovenskem Štajerskem zaradi *de facto* in *de jure* pripadnosti območja Ostmarki služenje v Reichsarbeitsdienstu obvezno, je smiselno zatrditi, da se ji je moral Jože pridružiti enkrat po svojem osemnajstem rojstnem dnevu, torej okoli leta 1942. Glede na to, da je pri vojaškem portretu naveden datum »28. II. 1943,«⁶⁷ in upošteva dejstvo, da so člani Reichsarbeitsdiensta delali v tej organizaciji okoli pol leta, lahko sklepamo, da je Jože pristopil k Reichsarbeitsdienstu enkrat sredi leta 1942 (vsekakor po 12. aprilu 1942),⁶⁸ morda celo, preden je formalno 18. oktobra 1942 dopolnil 18 let, in do konca leta (zagotovo do 20. januarja 1943) opravil svoj malo manj kot polletni staž, preden je bil januarja 1943 vpoklican v vojsko. Predvidevam, da je Jože vpisal polletni staž v Reichsarbeitsdienstu kmalu po zaključku strokovnega izobraževanja. Če se je v šolskem letu 1939/40 vpisal na Trgovsko nadaljevalno šolo v Šoštanju, ki je trajala tri leta, lahko sklepamo, da je zaključil šolanje ob koncu šolskega leta 1941/42, torej enkrat poleti leta 1942.

⁶⁵ KNJV/fJD/10.

⁶⁶ Kasneje se je starost znižala na 16 let.

⁶⁷ KNJV/fJD/12b.

⁶⁸ KNJV/fJD/25. Original hrani NUK (glej arhivske vire v bibliografiji). Zanimivo je, da je kot priloga tej sliki dodan tekst: »Kajuhov brat Jože (označen z X). /.../ Pripovedoval sem kot namen Rudiju Mešiču. Kaj imam. Hotel jo je videti, povedal je, »kaj sumim.« Pokazal sem mu jo, nakar je rekel: »To ne objaviti, na sliki je Kajuhov brat.« Pokazal mi ga je. Mati mi je pozneje pravila, da ji je Kajuh nasvetoval, naj naredi vse, le da ne bodo izseljeni. Brat je padel februarja 1944 kot nemški vojak, nekje blizu Leningrada. Silva Ponikvar mi je pripovedovala, da je mati povpraševala v nemškem časopisju o podrobnostih njegove smrti. Rudiju je o tem mati pripovedovala, domnevam, da s povpraševanjem ni izvedela podrobnosti o sinovi smrti. Emil Cesar, 20. januar 2007.«

Jože Destovnik na sprejemu v Reichsarbeitsdienstu (KNJV/fJD/10) (levo). V tej delavsko indoktrinacijski organizaciji je dosegel čin Vormanna ali pa Obervormanna (na tej sliki epolete ni, a na naslednji je vidna rjava epoleta z belo-črno črtkasto obrobo, ki morda vključuje tudi manjši okrašeni srebrni cvetni kvader na spodnjem delu (Obervormann)).

Več o njegovi poti v Reichsarbeitsdienstu nam pove slika v polni uniformi Reichsarbeitsdienstu s kolegi. S slike se žal ne da razbrati, ali je Jože v Reichsarbeitsdienstu dosegel čin Vormann (ekvivalentno Gefreiter oziroma desetenik) ali pa Obervormann (ekvivalentno Obergefreiter ali naddesetenik). Vormann je bolj smiselno, saj se ne vidi končni del epolete, ki bi prikazoval srebrni kvadrat Obervormanna, a glede na njegov čin v Hitlerjevi mladini je možno, da bi mu bili podelili ta naziv.⁶⁹ Tako Vormann kot Obervormann sta imela srebrno puščico na ovratniku (Kragenpatte), zato je to nemogoče določiti natančneje. Eden od teh dveh nazivov je zagotovo, kar potrjuje belkasta obroba epolete.⁷⁰ Sam se nagibam k nekoliko nižjemu činu Vormanna in ne Obervormanna, saj so končni kraki epolete slabše vidni, a nič ne kaže na obstoj srebrne štirikotne končnice. Po sliki sodeč pa zagotovo ni bil Hauptvormann, saj bi morala biti epoleta drugačna

⁶⁹ KNJV/fJD/11a.

⁷⁰ To dokazuje, da nikakor ni bil le Arbeitsmann ali pa Arbeitsmann als Freiwilliger (tudi ta naziv je imel temno siv štirikotnik na ovratniku, česar pa Jože, po sliki sodeč, (KNJV/fJD/11a) zagotovo ni imel).

in že bolj okrašena.⁷¹

Možno je, da so ostali okoli Jožeta njegovi podrejeni ali pa člani iste čete, saj je bil kot Vormann oziroma Obervormann višjega čina kot ostali. To se da sklepati na osnovi epolet, kajti Arbeitsmann in Arbeitsmann als Freiwillinge velikokrat v Reichsarbeitsdienstu epolet sploh niso nosili, na sliki pa je Jože edini z epoletami na delovni uniformi. Možno je, da so bili to njegovi podrejeni, saj so lahko Vormanni in Obervormanni v Reichsarbeitsdienstu imeli nekaj mož pod svojo »komando,« četudi je ekvivalentnost z vojaškimi čini takšna, da je Vormann le začasni (naj)nižji vojaški čin, ki samo nakazuje, da je vojak dovolj vesten pri svojem služenju, da bi lahko kasneje mogoče postal Unteroffizier oziroma podčasniki. V Wehrmachtu bi vojak z ekvivalentnim činom veljal za preprostega pehotnika in ne bi imel podrejenih, a narava pretežno ideološkega Reichsarbeitsdiensta je bila v teh ozirih nekoliko drugačna in ni tako strogo upoštevala teh določil.

Na reverzu slike se prvič pojavi njegov vzdevek, in sicer »Sepp«,⁷² kar je okrajšava nemške inačice imena Jože, tj. Joseph oziroma Josef. Pojavlja se v dopisu na reverzu, ki pravi »*Ein kleines Andenken von Sepp für Luiza!*«, ⁷³ se pravi »*Majhen spomin od Seppa za Luizo* (Alojzija, Lojzika, Lojzka morda? op. avt).⁷⁴«⁷⁵ Je pa zanimivo reči, da nobena od ohranjenih slik ne prikazuje popolnoma germanizirane inačice njegovega imena.⁷⁶ Še vedno se je podpisoval kot »Destovnik,«⁷⁷ četudi je v uradni

⁷¹ KNJV/fJD/11a.

⁷² KNJV/fJD/11b.

⁷³ KNJV/fJD/12b.

⁷⁴ Identiteta te Luize (Alojzije, Lojzike, Lojzke v slovenski obliki morda?) je na žalost nepoznana. Vlado Vrbič, intervju dne 23. 8. 2023.

⁷⁵ KNJV/fJD/12b.

⁷⁶ Prav tako je potrebno opozoriti, da gre na tem mestu za dve sliki, ki sta morali nastati v istem dnevu. Obe imata namreč enako signaturo tiskarne (Mimosa) in referenčno številko (5783). To pomeni, da sta oba primerka slike morala nastati med vojno. (glej: KNJV(fJD/ 12b in 13b).

⁷⁷ KNJV/fJD/7b in 8b.

Jože Destovnik (v sredini) kot Vormann (ali morda Obervormann?) v Reichsarbeitsdienstu s kolegi (KNJV/fJD/11a) (zgoraj). Na reverzu te slike se prvič pisno potrjeno pojavi njegov vzdevek Sepp, uporabljen v stavku »Ein kleines Andenken von Sepp für Luiza!« (KNJV/fJD/11b) (spodaj).

nemški dokumentaciji imenovan kot »Destownik.«⁷⁸ Kar se tiče njegovega imena, je potrebno omeniti še nekaj. Ustni viri nam pravijo, da naj bi Jožeta prijatelji že pred vstopom v nemško vojsko klicali »Sefi«, kar je nekoliko poslovenjena različica vzdevka Sepp. To pa je lahko zanimivo predvsem zato, ker bi lahko namigovalo na tezo, da je Jože že pred vpoklicem v Wehrmacht »bil za nemško stvar«, kakor pravijo nekatera pričevanja,⁷⁹ saj naj bi potemtakem že veliko prej zase sprejel vzdevek, ki je izhajal iz odkrito nemškega miljeja. A opozoriti moram, da je takšno mišljenje problematično v dveh ozirih: prvič je to sklepanje izključno na osnovi ustnih virov, brez pisnega potrdila, drugič pa je treba opozoriti, da uporaba nemškega vzdevka Sepp (oziroma iz nemščine izhajajočega vzdevka Sefi) nikakor ne dokazuje

⁷⁸ Bundesarchivsignatur B 563-1 KARTEI/D-266/584. Primerjaj z KNJV/fJD/7b, 8b, 12b, 11b in 12b.

⁷⁹ Vlado Vrbič, pogovor dne 20. 12. 2022.

afiliacije z nemško stranjo za kakršnekoli zaključke.⁸⁰

Polletnemu stažu v Reichsarbeitsdienstu je sledil vpoklic v Wehrmacht. Iz tega obdobja so nam ohranjene le nekatere slike Jožeta, dve s sprejema in še nekaj med vadbo. Najprej se moramo vprašati, zakaj se je Jože pridružil Wehrmachtu?

Tudi o tem ni konsenza in tudi v zvezi s tem krožijo različne teorije in mnenja. Četudi je najbolj smiselna razlaga ta, da je Jože kot prebivalec Spodnje Štajerske, torej direktno priključene regije Velikonemškemu rajhu, imel pravno predpisano in pravno sankcionirano obvezo služenja (Pflichtdienst) in je kot mladenič v 20. letih starosti ravno padel v tisto skupino, ki so jo v največjem obsegu prisilno mobilizirali. A tej najbolj smiselni razlagi se priključujejo tudi te, ki delujejo v polju fantastičnega in pripovedniškega. Od poetičnosti, izhajajoče iz tragične zgodbe dveh bratov, ki sta morala pasti na dveh različnih straneh,⁸¹ preko idej o njegovi pripravljenosti za sodelovanje z nemškim okupatorjem,⁸² pa vse do prevladujočega sklepanja, da se je Jože vpisal v nemško vojsko, da bi družino zaščitil pred morebitnimi nemškimi represalijami zaradi bratove dejavnosti v NOV.⁸³ Pri

⁸⁰ Podatki o poslovenjenem vzdevku Sefi in da se je o njem govorilo, »da je bil privržen nemški stvari«, je bilo pridobljeno na osnovi pogovora z Danilom Čebulom 5. 12. 2022, ki je te podatke pridobil od pokojnega Jožeta Delopsta »Hačota«.

⁸¹ Špela Poles, pogovor dne 16. 11. 2022.

⁸² Danilo Čebul, pogovor dne 5. 12. 2022. (*»Glas ulic je o njem govoril, da je bil privržen nemški stvari. Da se je kot mnogi drugi mladi Šoštanjčani prostovoljno javil za vstop v nemško vojsko. Velika večina jih je tudi padla. Torej Josef naj ne bi bil prisilno mobiliziran.«*).

⁸³ Zvone Čebul, pogovor dne 27. 9. 2020. Da se je družina Destovnik med vojno bala represalij zaradi Karlovega delovanja v NOV, potrjuje tudi pogovor z Danilom Čebulom dne 5. 12. 2022, v katerem je rekel: *»Glas ulice je tudi znal povedati, da je njegova mati med vojno izrekla stavek: »Ich habe nur ein(en) Sohn, Joseph.« Da je bila Marija Destovnik resnično mati obeh sinov, naj omenim dogodek, ki mi ga je zaupal moj oče Danilo Čebul, roj. 1930. V medvojnem času so mu doma naročili, naj odnese neke stvari gospe Destovnik. Kaj točno je nesel, ne vem, lahko da je šlo za čevlje iz domače delavnice Antona Čebula, lahko pa tudi, da ga je tja poslala teta Marija Tržan, ki je imela s svojim možem Friderikom znano trgovino Tržan. Ko je vstopil v stanovanje gospe Destovnik, je opazil, da se je nekdo*

vseh treh teorijah je treba izpostaviti, da slonijo na nepoznavanju in/ali neosnovanem presojanju. Še posebej tretja je faktografsko sporna, saj je ravno v času Jožetove pridružitve oziroma vpoklica v Wehrmacht Karel živel v Ljubljani, kjer so tamkajšnje italijanske oblasti verjele, da je bil pokojen. To izključi smiselnost te teorije, zakaj naj bi se Jože Destovnik pridružil Wehrmachtu. Dokler ne najdemo novih in natančnejših podatkov, menim, da je potrebno upoštevati tisto teorijo, ki je podprta z viri in zgodovinskimi dejstvi. Edina, ki se ob takšni rigidnosti obdrži, pa je, da je bil njegov vpoklic smatran kot obvezna vojna obveznost fizične osebe v nemškem Rajhu.

Kakorkoli, pri obravnavi Jožetove zgodbe v Wehrmachtu obstajajo razhajanja med njegovimi željami oziroma prvimi mislimi, kako bo vpoklic potekal, in realnem stanju, kateremu je bil podvržen. Jože se je na osnovi pisne dokumentacije nemškega Rdečega križa sprva želel in se tudi je vpisal kot Reserveoffiziersbewerber, torej kot pripravnik v rezervnem oficirskem korpusu. Zakaj so bile to njegove želje, ne vemo, a predvidevamo, da je to verjetno stvar pragmatične narave. Oficirji so najprej imeli daljše obdobje urjenja, s čimer bi bil rešen več mesecev službovanja na fronti, obenem pa bi imel večje možnosti za preživetje. Na Jožetovo žalost so se razmere konec leta 1943 že tako zaostrole, da je Nemčija potrebovala veliko število vojakov, ki bi zakrpali vrzeli, nastale zaradi štirih let neprekinjenega bojevanja in velikih izgub. Jože je tako moral postati nižji pehotni vojak v rednih vojaških formacijah (Gefreiter).⁸⁴

skril - umaknil v sosednji prostor. O dogodku je oče molčal. Po vojni je vprašal Marijo Destovnik, ali je bil takrat pri njej njen Karli. Odgovorila mu je pritrdilno.» Podobno teorijo je navedel tudi Vlado Vrbič, pogovor dne 20. 12. 2022.

⁸⁴ DRK-14338-C.

Najzgodnejša med poznanimi slikami Jožeta Destovnika v Wehrmachtu je bila posneta 20. januarja 1943. Na sliki je Jože (drugi z leve) z nekaterimi tovariši. Podrobnosti, kje in zakaj je nastala ta slika, so neznane. (KNJV/fJD/29a in 29b).

Najzgodnejša poznana slika nosi datum 20. januar 1943 in prikazuje Jožeta Destovnika s skupino štirih tovarišev, oblečenih v delovne uniforme Wehrmachta. Na žalost so nam podrobnosti, kje in zakaj je nastala ta slika ter kdo so poleg Jožeta Destovnika vojaki na njej, neznane.⁸⁵ Je pa pomemben reverz slike, v katerem je podan napis »*Ein kleines andenken an Sepp für meine lieben Eltern.*«⁸⁶ se pravi »*Spominček na Seppa za moje ljube starše.*«⁸⁷ in datumski zapis »20. I. 43.«⁸⁸ Slika, ki jo je Jože očitno poslal svojim staršema kot spomin, je nastala v sredini januarja leta 1943 in potrjuje, da je moral ob pričetku novega leta 1943 Sepp vstopiti v Wehrmacht.

⁸⁵ Je pa moč nekatere od oseb na sliki prepoznati iz slik KNJV/fJD/14.1 oziroma 14.2.

⁸⁶ KNJV/fJD/29a in 29b.

⁸⁷ KNJV/fJD/29a in 29b.

⁸⁸ KNJV/fJD/29a in 29b.

Dve od poznanih slik prikazujeta Jožetov sprejem v Wehrmacht.⁸⁹ Prva je uradni portret (glej naslovno sliko tega prispevka), na katerem nosi uniformo sloga Waffenrock, se pravi paradno, poročno in formalno službeno uniformo. Četudi so obvezno dobavo Waffenrocka ukinili že leta 1939, je imel vsak vojak pravico, da si ga nabavi na svoje stroške, če ga je želel imeti za spomin. Sklepam, da Jože tega po vsej verjetnosti ni storil, kajti verjetno gre na tem mestu za regimentni Waffenrock, ki so si ga lahko novinci ob sprejemu izposodili in se v njem slikali za uradno fotografijo. Kaj več o sami uniformi in njegovi vojaški poti nam povedo epolete. Po epoleti sodeč je očitno, da je Jože začel svojo vojaško pot v Wehrmachtu z najnižjim možnim činom soldat. Ob vstopu ni dobil čina Gefreiter, kljub činu v Reichsarbeitsdienstu, saj bi moral biti trakec preko epolete srebrn, na sliki je pa več kot očitno enake barve kot tunika (levo od gumbov, od ovratnika navzdol) in obroba epolete (Feldgrau). Feldgrau barva obrobe epolete in tunike nakazuje, da je to vsesplošna uniforma, a obenem kaže, da je bil portret naslikan, preden so ga umestili v kakšno posebno enoto. Tudi skupinski portret s še dvema novincema to potrjuje. Smiselno je sklepati, da je na osnovi te Feldgrau epolete Jože kasneje prešel v photo.⁹⁰

Na zadnji strani (reverza) je podan datum »28. II. 1943«⁹¹ in predvidevamo lahko, da je to dan, ko je bila slika tudi posneta, a nikakor ne dan sprejema.⁹² Na reverzu je podan dopis »*Eine kleine Erinnerung von Sepp*«⁹³ oziroma v slovenskem prevodu »*Spominček od Seppa*.«⁹⁴ Prav tako je (na drugi, sočasni kopiji) narejen dopis »*V spomin na Jožija, Landsberg 28. II. 1943.*«⁹⁵ Landsberg je verjetno Landsberg am Lech, kjer je opravljal svo-

⁸⁹ KNJV/fJD/12a, 13a in 14.1 ter 14.2.

⁹⁰ KNJV/fJD/12a, 13a in 14.1 ter 14.2.

⁹¹ KNJV/fJD/12b in 13b.

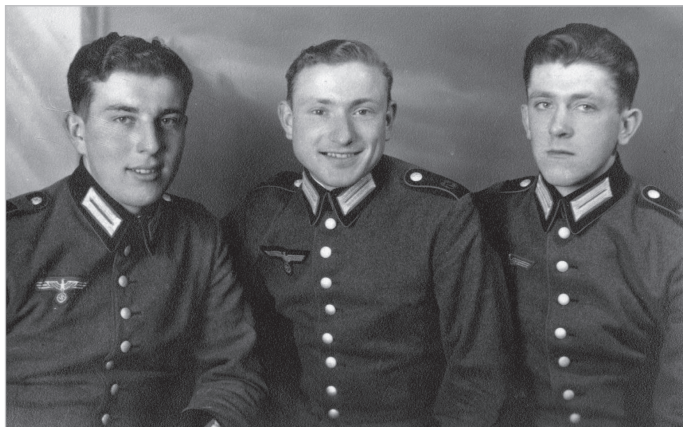
⁹² Primerjaj z KNJV/fJD/29a in 29b.

⁹³ KNJV/fJD/12b.

⁹⁴ Prevod avtorja prispevka, na KNJV/fJD/12b je samo nemški zapis.

⁹⁵ KNJV/fJD/13b.

je urjenje za vstop v Wehrmacht. Slednje potrjuje tudi pregled zgodovine njegove tedanje enote (Stamm-Batterie / 3. Ausbildungs-Batterie Artillerie-Ersatz-Abteilung 63), ki je bila stacionirana v tem kraju v tistem času.⁹⁶

Skupinska fotografija s sprejema Jožeta Destovnika (desno) z dvema kolegoma, verjetno članoma enote 3. Ausbildungs-Batterie Artillerie-Ersatz-Abteilung 63 (KNJV/fJD/14.1 in 14.2) (to morda potrjuje nekoliko temnejša barva epoletne obrobe, četudi je samo na osnovi slike to nemogoče razbrati).

Fotografijama s sprejema sledita še dve fotografiji Jožeta Destovnika v četi. Prva prikazuje vojake med počitkom (Jože je spodaj levo in sedi ob skali zraven dveh tovarišev, ki spita). Ta slika dokazuje, da je moral biti Jože del pehote (oziroma Grenadiereinheit), saj imajo nekateri soborci (posebej očitno je to pri stoječih podčastnikih) na epoletah belo obrobo, kar potrjuje umestitev v to vejo. Podobno tudi zadnja poznana slika Jožeta, ki prikazuje enoto med pohodom (na kateri pa se ne ve, kateri naj bi bil Jože), služi kot dokaz umestitve v navadno oziroma

⁹⁶ Tessin, *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–1945*, Bde. 1–17., glej posamične enotne vnose, primerjaj z opisom vojaške poti, ki pride kasneje v tem sestavku in opisuje pot, ki jo je Jože Destovnik prehodil kot vojak Wehrmachta.

grenadirsko pehoto in ne kakšen Jäger (lažja pehota) regiment. Kajti tudi tukaj so več kot očitne bele obrobe epolet. Sta pa obe sliki zanimivi, saj prikazujeta vojake poleti; to ni razvidno le po naravi in okolici, temveč po svetlih delovnih in vadbenih hlačah, ki so jih smeli vojaki nositi le v poletnih mesecih.⁹⁷

Če to drži, je smiselno reči, da gre pri teh dveh fotografijah za prizore z urjenja verjetno v poletnih mesecih leta 1943, ko je bil član enote 3. Ausbildungs-Batterie Artillerie-Ersatz-Abteilung 63 (3. baterija za urjenje 63. nadomestne topniške vadbene enote) ali pa 1. Stamm-Kompanie Grenadier-Ersatz-Bataillon 199 (1. četa 199. nadomestnega grenadirskega bataljona).⁹⁸

Iz ohranjenih arhivskih virov Bundesarchiva je tako moč kronološko umestiti njegovo pot v nemški vojski.⁹⁹ Ker nam manjka zasebnih pričevanj in spominov, se je potrebno zanašati pretežno na vire, ki govorijo o posamičnih enotah, v katerih je služboval.

Sprva je bil Jože namenjen služenju v topniški enoti Stamm-Batterie Artillerie-Ersatz-Abteilung 63,¹⁰⁰ kamor se je bil javil leta 1943 (Landsberg am Lech na Bavarskem), preden je v naslednjih mesecih večkrat zamenjal svoj položaj. Urjenje je začel opravljati v topniški enoti 3. Ausbildungs-Batterie Artillerie-Ersatz-Abteilung 63,¹⁰¹ zadnji del urjenja pa po vsej verjetnosti v grenadirski enoti 1. Stamm-Kompanie Grenadier-Ersatz-Bataillon 199.¹⁰² Enota, ustanovljena septembra 1939 v Brannenburgu, je postala Jožetova prva pomembnejša vojaška

⁹⁷ Možna je razlaga, da nosijo na tem mestu vojaki M33 Drillichhose, torej vadbene hlače.

⁹⁸ KNJV/fJD/15 in 16a.

⁹⁹ Večji del podatkov o nastanitvi prihaja iz popisa nemških vojaških enot in kje so službovale. Več o tem glej Tessin, *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–1945*, Bde. 1–17., glej posamične enotne vnose.

¹⁰⁰ B 563/57449.

¹⁰¹ B 563/57456.

¹⁰² B 563/64774.

postojanka leta 1943.¹⁰³ Jože se je tej enoti pridružil v mestu Traunstein in bil njen član, dokler ni bil skupaj z enoto premiščen v Bad Reichenhall.¹⁰⁴

Temu je sledila umestitev v redne vojaške formacije, in sicer sprva v Stab. Reserve-Grenadier-Regiment 157 (157. štabni rezervni grenadirski regiment)¹⁰⁵ in nato Reserve-Offiziersbewerber-Kompanie Reserve-Grenadier-Regiment 157 (štabna četa za podoficirske kandidate 157. nadomestnega grenadirskega regimenta).¹⁰⁶ Kot del 157. rezervne divizije (157. Reserve Division) je bila leta 1943 ta enota poslana v južnofrancoski Gap, mesto, ki se nahaja v francoski regiji Provansa-Alpe-Azur na obala, prefekturi departmaja Hautes-Alpes.

A Jože tej enoti ni sledil, saj se je že pred odhodom te enote v Francijo javil v 10. Kompanie Grenadier-Regiment 380 (10. četa 380. grenadirskega regimenta).¹⁰⁷ Medtem ko gre pri prejšnjih enotah za vadbene ali rezervne enote, je bila 10. Kompanie Grenadier-Regiment 380 prva bojna enota, v kateri je Jože služboval.¹⁰⁸ V tej enoti je dosegel čin Gefreiter, torej že prej omenjenega desetnika.¹⁰⁹ V isto enoto se je bil ponovno javil v začetku leta 1944 (verjetno po letnem dopustu). Sama enota je bila podrejena 215. pehotni diviziji (215. Infanterie Division) in je od januarja do decembra 1943 službovala v neposredni okolici

¹⁰³ Steffi Thurow (17. 11. 2022); pridobljeno po: *Tessin, Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–1945*, Bde. 1–17.

¹⁰⁴ Steffi Thurow (17. 11. 2022); pridobljeno po: *Tessin, Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–1945*, Bde. 1–17.

¹⁰⁵ B 563/75889.

¹⁰⁶ B 563/75893.

¹⁰⁷ B 563/80158. Treba je povedati, da je pri poimenovanju tega regimenta potrebno upoštevati njegovo preimenovanje. Do 15. oktobra 1942 se je ta enota namreč imenovala 380. Infanterie Regiment, preden je bila preimenovana v Grenadier-Regiment 380.

¹⁰⁸ Steffi Thurow (17. 11. 2022); pridobljeno po: *Tessin, Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–1945*, Bde. 1–17.

¹⁰⁹ B 563-1 KARTEI/D-266/584.

Leningrajske fronte, sprva v bližini Krasnovardayska,¹¹⁰ januarja in februarja 1944 pa je službovala v bližini Ust-Luge, mesteca v leningrajski oblasti na meji z Estonijo.¹¹¹

Jože je imel nesrečo, da se je kot relativni novinec pridružil bojni enoti ravno v času, ko je na tem severnejšem odseku vzhodne fronte prišlo do velikih premikov. V nasprotju z velikimi premiki sovjetskih čet leta 1943 na osrednjem in južnem odseku vzhodne fronte je obleganje Leningrada trajalo vse od septembra 1941 in do začetka januarja 1944 in spominjalo na dokaj statično frontalno bojevanje. Relativna statičnost leningrajske fronte je bila prelomljena, ko je prišlo do sovjetske strateške ofenzive. Januarja 1944, ravno ko je Joži dospel na fronto, so čete treh sovjetskih armadnih skupin (fronta Volkova, Prva baltska fronta in Druga baltska fronta) predrle obrambne linije Heeresgruppe Norden (Nemške armadne skupine sever), ki je do takrat oblegala nekdanjo cesarsko mesto, in prodrle proti zahodu. Sledil je relativno hiter prodor sovjetske armade, ki je do konca marca osvobodil celotno Leningrajsko in Kalininsko oblast¹¹² in potisnil nemške enote na relativno bližino nekdanje sovjetsko-estonske meje kot izhodišče za Baltsko ofenzivo pol leta kasneje.¹¹³

Na tem mestu pa se je Jožetova zgodba končala, saj je bil 15. januarja 1944 v uradni datoteki smatran za pogrešanega

¹¹⁰ DRK-14338-C.

¹¹¹ Steffi Thurow (17. 11. 2022); pridobljeno po: *Tessin, Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–1945*, Bde. 1–17

¹¹² Oblast je termin, ki označuje večjo upravno enoto v Sovjetski zvezi in današnji Rusiji ter še nekaterih vzhodnih državah in je primerljiva z regijo v evropskem upravnem prostoru.

¹¹³ Kielich, »Hitlerjeva Berezina: Sovjetska zimska ofenziva 1944. leta,« str. 297–302; Kikkert, »Baltik med dvema ognjema: Sovjetska ofenziva v baltičskih deželah,« str. 48–50.

v bližini Aleksandrovke¹¹⁴ pri tedanjem Leningradu.¹¹⁵ Slednje potrjuje tudi nekoliko kasnejše poročilo iz julija¹¹⁶ in avgusta 1944¹¹⁷ družbe *Suchdienst des Deutschen Roten Kreuzes in München* (Iskalna služba nemškega Rdečega križa v Münchnu), kjer je kot datum zadnje poizvedbe naveden junij 1944.¹¹⁸ Jože je imel kot član 215. pehotne divizije smolo, da je služboval na odseku fronte, ki je najprej občutila gnev sovjetske zimske strateške ofenzive. Ravno v noči iz 14. na 15. januar 1944 so sovjetske sile pričele prvo fazo Leningrajsko-Novgorodske ofenzive z namenom končati takrat že okoli osemsto dni trajajočo nemško obleganje drugega najpomembnejšega mesta Sovjetske zveze. Jože in preostanek 215. pehotne divizije je služboval na pred vojno mondenem območju okoli Carskega sela in Aleksandrovska. Sovjetski napad je bil sicer pričakovan, a sta silovitost in hitrost napada presenetili že tako ali tako izčrpane enote nemške severne armadne skupine. Po kratkih bojih, v katerih je bila med drugim uničena Katarinina palača, so nemške čete zapustile območje okoli Leningrada in prepustile Sovjetom, da so vkorakali v dve leti oblegano mesto.

Na žalost nam natančnejši podatki o Jožetovih doživetjih v službi nemškega Wehrmachta ostajajo neznanka, saj iskanje po nemških vojnih arhivih ni obrodilo sadov, obenem pa tudi ni poznane pisne korespondence.¹¹⁹ Njegov *Personalakt* (osebna vojaška izkaznica) tako sploh ne obstaja oziroma je izgubljena,¹²⁰

¹¹⁴ Obrazložitev: V kartoteki nemškega Rdečega križa je kot kraj navedena nemška različica imena Aleksandrovskaye, in sicer Aleksandrowka (sln. Aleksandrovka).

¹¹⁵ DRK Vermißtmeldung Ref. VII – Band Nr. 80158, str. 239.

¹¹⁶ DRK-14338-C.

¹¹⁷ Konkretno 8. avgust 1944 (B 563-1 KARTEI/D-266/584).

¹¹⁸ B 563-1 KARTEI/D-266/584.

¹¹⁹ Mišljen pregled gradiv institucij: Nemški zvezni arhiv – Bundesarchiv (B), Nemški vojni arhiv – Militärarchiv des Bundesarchivs in Freiburg (MB) in Arhiv nemškega Rdečega križa (DRK).

¹²⁰ B Personenkartei der Deutschen Dienststelle (WASSt). (Bestand PERS 11) (Konkretno zadeva Gz.: 2022/A-460, 30. 9. 2022 (P) & 17. 11. 2022(O)).

Jože in njegova četa med počitkom. Jože sedi ob skali spodaj levo (KNJV/fJD/15).

tudi pregled *Krankenbuchlager nach Verwundungs- oder Erkrankungs-meldungen* (Služba za katalogiziranje in arhiviranje vesti o ranjencih in obolelih v Wehrmachtu) ni dodala vnosov in s tem novih podatkov.¹²¹ Tudi iskanje po sovjetskih in ruskih vojaških in državnih arhivih ni nakazalo, da bi bil Jože po izginotju najden oziroma pokopan. Njegovo truplo je tako dolga leta trohnelo v zmrznjeni ruski stepi, pokopano s številnimi drugimi nemškimi žrtvami vojne.¹²²

Tako je edini ohranjeni indic o njegovi usodi izpisek iz *Personenkartei der Deutschen Dienststelle*, ki potrjuje, da je bil 15. januarja 1944 razglašen za pogrešanega v bližini Aleksandrovke ter da je bila ta vest vnesena v N. V. L. Nr. 1353, se pravi v *Namentliche Verlustliste/Verlustliste* oziroma poimenski

¹²¹ *Krankenbuchlager nach Verwundungs- oder Erkrankungs-meldungen* (Bestand B 578) (Konkretno zadeva Gz.: 2022/A-460, 30. 09. 2022 (P) & 17. 11. 2022(O)).

¹²² Pregled fondov RDWA (Ruski vojni arhiv v Moskvi) in GARF (Državni arhiv Ruske federacije) s pomočjo iskalne službe DRK in Bundesarchiva, ki ima dostop do digitaliziranih fondov.

Jožetova enota med vadbo (KNJV/fJD/16). Zaradi oddaljenosti in nekoliko slabše kvalitete je nemogoče izluščiti, kdo točno med temi vojaki naj bi bil Jože Destovnik.

seznam žrtev (pa naj bodo to umrli, pogrešani, zajeti ali ranjeni).¹²³

Pozorni moramo biti na dejstvo, da je v desnem spodnjem robu tega dokumenta z rdečo označeni kvadrat označen pri črki V, kar označuje, da je Jože Destovnik ostal, vsaj kar se tiče nemških institucij, pogrešan. To je morda razlog, zakaj ni bila nikoli izdana uradna vest o njegovi smrti (na izkaznici je tako neoznačeno mesto, ki bi sicer opozarjalo na »beurkundeter Kriegsterbefall«, torej »primer potrjene smrti v vojnih razmerah« in »amtliche Todeserklärung«, tj. »potrditve smrti na pristojnem uradu.«¹²⁴ Tako ostaja vprašanje, zakaj posamični dokumenti oziroma pisci izrecno govorijo, da naj bi padel 18. februarja.¹²⁵ Tako ohranjeni pisni viri¹²⁶ kot pomembnejša sekundarna

¹²³ B Personenkartei der Deutschen Dienststelle (WASl). (Bestand PERS 11).

¹²⁴ B Personenkartei der Deutschen Dienststelle (WASl). (Bestand PERS 11).

¹²⁵ Najočitneje je to na družinskem nagrobniku v Podkraju (KNJV/fJD/27). Prav tako pridobljeno pri Roku Polesu, pogovor dne 7. 12. 2022.

¹²⁶ B Personenkartei der Deutschen Dienststelle (WASl). (Bestand PERS 11).

literatura¹²⁷ izrecno navajajo le, da naj bi bil razglašen za pogrešanega 15. januarja 1944.¹²⁸

Familienname: <u>Destownik</u>		Erkennungsmarke:	
Vorname: <u>Josef</u>		D- 266/ 584	
Geboren am: <u>18. 10. 24</u>		in <u>Schönstein</u>	
Name und Anschrift der zu benachrichtigenden Person: <u>a) 17. pol. in</u>		Kreis <u>Witt</u>	
Truppenteil: <u>10. / Gr. Rgt. 380 (Gr. t. B. 380)</u>		a) 1433 PL	
Dienstgrad: <u>Stfh.</u>		a) Vins. o. w. w. w.	
<u>Eingegangene Meldungen:</u>			
a) 9. 8. 44	I	10. 1. 44 <u>Aleksandrova vermisst</u> 4. 8. 44. 115. 4. 13.	
10. 10. 44	W.	REGISTRIERFALL bei. 042 22 03 / 1. 9. Jan 44 - W. w. w. w. w.	
		M. 10. 10. 44. 19. 10. 23	
		Q. 1. 19. 10. 23	
v. 6		T. 7. 6. 44	

Izpisek iz Personenkartei der Deutschen Dienststelle (B 563-I KARTEI/D-266/584), ki potrjuje, da je bil »Josef Destownik« kot desetnik (»Gefr.«) v 10. Kompanie Grenadier-Regiment 380 (»10. / Gr. Rgt. 380) 15. januarja 1944 razglašen za pogrešanega v bližini Aleksandrovske.

Bratu življenje po smrti – Jožetu izbris

Verjetno je v začetku leta 1944 vest o Jožetovi usodi v bližini Leningrada dospela v Šoštanj in predvidevam, da je ravno časovna diskrepanca med izginotjem 15. januarja 1944, uradnim razglasom nemške vojske o izginotju, nerazglasitev smrti in nejasnost, ki jo je spremljalo veliko število umrlih na nemških strani v zimskih mesecih, razlog, da je vest o razglasitvi dokončno prispela šele okoli 18. februarja 1944.

¹²⁷ Cesar, Karel Destovnik Kajuh, str. 6.

¹²⁸ »Jože Destovnik.« Na strani registra žrtev druge svetovne vojne je Jožetovo ime navedeno med žrtvami, a je pri oznaki kraja pokopa navedena koda »NULL« in »Ni podatka« pri navedbi države pokopa, kar nakazuje, da njegovi posmrtni ostanki niso najdeni.

Kaj se je zgodilo kmalu po Jožetovi smrti, ostaja neznanka. Posamični sokrajani poročajo, da naj bi mati Marija v okoliških časopisih in periodiki objavila prošnje za informacijami o izgubljenem sinu. Na žalost pregled štajerskih in ostalih slovenskih časopisov iz tega obdobja (*Marburger Zeitung* oziroma takrat že preimenovan *Mariborer Zeitung*, *Štajerski gospodar*, *Slovenski narod* in *Slovenec*) ne vsebujejo takšnih oglasov.¹²⁹ Iz tega je smiselno reči, da je možno, da so ta poročanja prej kakšne lokalne govorice in nepreverjeno in nepotrjeno ustno izročilo.¹³⁰

Prav tako nimamo podatkov o njegovi smrti, vnesenih v mrliško knjigo za Šoštanj. Pregled letnikov 1944 in 1945 nam kaže, da so bili posamični Šoštanjčani, ki so umrli v službi nemških oboroženih sil, vpisani v te registrske knjige in da so bile v posamičnih primerih vnesene tudi podrobnosti o njihovi smrti. Jožeta na žalost ni med njimi, in to z dobrim razlogom: uradno ni bil nikoli v očeh nemških ter poveljnih jugoslovanskih oblasti razglašen za umrlega, temveč za pogrešanega.¹³¹ Tudi natančnejši kraj pokopa nam ostaja neznan. Lahko sklepamo le le, da je bil Jože Destovnik skupaj z večjim delom svojih padlih tovarišev pokopan v relativni bližini Aleksandrovska južno od Leningrada, kjer je po vsej verjetnosti tudi padel.

Povojna oblast je poskušala zatreti spomin na Jožeta Destovnika in ga čim bolj oddaljiti od zgodbe brata Karla. Če je generalno postopala z vsemi, ki so se bojevali na strani okupacijskih sil in tudi padli, kot s *persona non grata*, pa je primer Jožeta Destovnika še dodatno potencirala njegova vez s Karlom, okoli katerega se je pričel ustvarjati mit narodnega heroja. Omeniti velja prigodo, ki se je pripetila šoštanjskemu literatu Karlu Klančniku, ki je v petdesetih letih (1953) nameraval napisati scenarij za film o Kajuhu. Klančnik naj bi bil napoten sprva k Bojanu Stupici, nato pa k pisatelju Tonetu Seliškarju, ki mu je ukvar-

¹²⁹ Pregled digitalnih knjižnic dLib in Sistory za izbrano časopisje v obdobju 1944–1945.

¹³⁰ Danilo Čebul, pogovor dne 5. 12. 2022.

¹³¹ Upravna enota Velenje (UeV); Zbirka rojstnih, krstnih in mrljških listov (UeV/KK in UeV/MK) za Šoštanj v letih 1944 in 1945.

janje s scenarijem, ki ga je bil Klančnik napisal, odsvetoval. Po spominih Karla Klančnika naj bi prišlo do odsvetovanja ravno zaradi Jožeta, ki se je boril in navsezadnje tudi umrl na nemški strani na vzhodni fronti. Brat Jože je postal temna lisa v spominu na Kajuhovo življenje in nekako tudi nevarnost. Kajuh je v petdesetih letih postajal vedno pomembnejši člen državne in ideološke podobe, ki je enačila Slovence s partizanskim gibanjem, ostale, ki se temu niso pridružili ali so gibanju nasprotovali, pa zapostavljala in zatirala. Kajuhova podoba je morala ostati čista in neoporečna, zato je Jožeta morala (vsaj za čas režimskega obstoja) doleteti pozaba. Tako se številni starejši Šoštanjčani Jožeta Destovnika sploh ne spominjajo (podobno kot številnih svojih sokrajanov, ki so padli v Wehrmachtu) oziroma se ga spominjajo v najbolj bežnih spominih.¹³²

A pozaba ni bila samo na državni ravni, pripetila se je tudi na ravni lokalne skupnosti in same še živeče družine Destovnik. Šoštanjčan Rajko Zaleznik se tako spominja prigod iz otroštva, ko je veliko časa preživel v hiši Kajuhove mame Marije.¹³³ Pravi, da Kajuhova mama o Jožetu ni želela nič govoriti in da ga je, vsaj javno, še ona odrivala iz spomina.¹³⁴ No, odrivanje spomina na Jožeta je sicer bilo nekaj, kar potrjuje več prič, a spomin na otroka in na ljubljeno osebo kljub težavnim, skorajda nemogočim razmeram, ostane. Če upoštevamo frazo, da »materina ljubezen nikoli ne premine«, velja slednje tudi za Marijo Destovnik. Kajti v Kajuhovi rokopisni zbirki se pojavlja naslednja,¹³⁵ po svoji vsebini skorajda neverjetna datirana pesem, zapisana v leto 1959:¹³⁶

¹³² Mojca Čebul, pogovor dne 16. 2. 2023.

¹³³ Pravi, da naj bi veliko otrok hodilo k njej, saj je imela enega prvih televizorjev v Šoštanju (Rajko Zaleznik, pogovor dne 5. 12. 2022.).

¹³⁴ Rajko Zaleznik, pogovor dne 5. 12. 2022.

¹³⁵ Omenil bi rad, da je na tem mestu zapisana verzija, ki združuje vsega skupaj šest zapisov (štiri tipkopijsne strani in dve rokopisni). Stilistične in gramatične značilnosti vseh petih verzij so združene, da je lahko na tem mestu prikazana ta, ki najbolj ustreza slovničnim pravilom. Glej KNJV/fJD/31a, 31b, 31c, 31d, 31e in 31f.

¹³⁶ Kajuhova zapuščina v lasti družine Mešič/Kajuhova rokopisna zapuščina/

*Besede tvoje ponavljam,
veš, takrat, ko si od mene se poslavljal,
ves ganjen zagotavljal,
»Ne jokaj moja mami,
saj mi vendar nismo sami,
ne veš, koliko jih je z nami,
presrečen sem, ker sem z njimi,
med milijoni, ki še trpijo,
se za svobodo borijo,
a vere v zmago ne izgubijo.«*

*Ko si poslednjič stisnil mi roko,
kako mi je bilo takrat hudo.
Solze so mi oči zalile,
z grenkobo dušo napolnile.
»Ne jokaj mama, saj vrnem se spet,
Takrat, ko ves drugačen bo svet.«*

*Besede pa tvoje se niso izpolnile,
z žalostjo srce do vrha napolnile.
Solze bodo ostale za vedno v očeh,
saj nobeden se vrnil ni od obeh.*

Pesem je nastala leta 1959, eden od prepisov pa je nastal 6. junija 1962.¹³⁷ Pod pesmijo je še zapisano: »*Spisano v spomin ob 15. obletnici njunih smrti, 22. februarja 1959.*«¹³⁸ Avtorstvo pesmi je nesporno.¹³⁹ Ob prvem branju se zazdi, da je to preprosto le pesem, ki jo je Marija Destovnik posvetila Karlu. Pesem vendarle govori o težavnem odhodu od doma, obljubam srečnega konca, veri v zmago in spremembo sveta. Vse to so elementi,

Škatla 2. Interna oznaka za ta sestavek je KNJV/fJD/31a in 31b (rokopis) ter 31c, 31d in 31e (tipkopis). KNJV/fJD/31e je tisti dokument, ki potrjuje, da je ta pesem morala nastati leta 1959, 31f pa vsebuje podatke o posvetilu.

¹³⁷ KNJV/fJD/31f.

¹³⁸ KNJV/fJD/31f.

¹³⁹ Kot marsikje drugje je tudi tukaj podpisana ne kot Marija Destovnik, temveč kot »Kajuhova mama.« Glej KNJV/fJD/31f.

ki jih praviloma povezujemo s Kajuhovo vojno poezijo. Toda zadnji verz je pravzaprav ključni in tisti, ki preseka s pričakovanim koncem. Verz »[S]aj nobeden se vrnil ni od obeh.«¹⁴⁰ nam razodeva, da Marija na vojno ni gledala kot na zmago. Zanje je bila vojna pogubna in ji je, kakor sama reče, »z žalostjo napolnila srce in v oči zasadila solze, ki bodo večno ostale.«¹⁴¹ V spominu svoje matere je Jože ostal kot eden od dveh sinov, ki ju je tragika 20. stoletja prerano pokopala.

Danes je Jože Destovnik skupaj z ostalimi člani svoje rodbine zapisan na podkrajsem pokopališču, naveden kot Karlov brat.¹⁴²

*Družinski
nagrobnik
rodbine Destovnik.
Jože je naveden
drugi po vrsti, za
bratom Karlom.
Na nagrobniku je
navedeno, da je bil
pogrešan od
18. 2. 1944.
Slika hrani
Knjižnica Velenje
(KNJV/fJD/27).*

¹⁴⁰ KNJV/fJD/31a.

¹⁴¹ Besede preoblikovane, a vsebinsko vzete iz pesmi.

¹⁴² KNJV/fJD/27.

Nekako bi lahko rekli, da se je njegova zgodba »zaključila« šele leta 2000. To leto je namreč nemška zvezna vlada skupaj z volontersko organizacijo Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e. V. financirala izgradnjo Kriegsgräberstätte Sologubowka (Skupno vojno pokopališče Sologubovka), vojaškega pokopališča nemških vojakov, ki se nahaja okoli 70 kilometrov jugovzhodno od Sankt Peterburga. Že leta 1994 je nemška vlada stopila do nove ruske demokratične oblasti s predlogom, da bi manjša nemška vojna grobišča v okolici nekdanjega Leningrada prekopali in ostanke prenesli na skupni prostor, ki bi ga financirala nemška vlada. Ruska vlada je privolila in nastalo je eno največjih vojnih pokopališč. Čeprav ni poznano, da bi bilo Jožetovo truplo do časa pisanja tega članka izkopano in prekopano na to pokopališče, pa spomenik z njegovim napisom vendarle obstaja. Kajti poleg obširnega, kar pet hektarjev velikega območja, namenjenega pokopu okoli 80.000 vojnih žrtev, se v Sologubowki nahaja tudi pravoslavna cerkev Maria Himmelfahrt – Marijinega vnebohoda, ki jo je po desetletjih zapostavljenosti nemška vlada prenovila in predala lokalni ruski skupnosti. Prenova te cerkve pa je posebna, saj je po velikih notranjih obokih cerkve na marmornatih ploščah izklesanih na milijone imen. Ob prenovi je bila namreč sprejeta odločitev, da so v tej cerkvi namenili prostor vsem nemškim padlim, izginulim in v ujetništvu umrlim vojakom. Med oboki v cerkvi se skoraj gotovo nekje nahaja tudi Jožetovo ime, nedaleč stran od mesta, kjer je padel, in tisoče kilometrov stran od svojega doma.¹⁴³

Sekundarna literatura

- Cesar, Emil. *Karel Destovnik-Kajuh*. Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, 1993.
- Ažber, Andreja. »Ponemčevalna dejavnost in kultura v Šaleški dolini pod nemškim škornjem,« str. 101–129. V: Silvo Grmovšek (ur.), *Šaleški razgledi 16: Zbornik 2018–2019*. Velenje: Knjižnica Velenje, 2019.

¹⁴³ »Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge – Sologubowka.«

- *Izvestje državne meščanske šole Mihaela Vošnjaka v Šoštanj 1935/36; 1936/37; 1937/38 in 1938/39.* Šoštanj: Drž. Meščanska šola Mihaela Vošnjaka v Šoštanj, 1936, 1937, 1938, 1939.
- »Jože Destovnik.« V: *dlib: digitalna baza žrtev druge svetovne vojne*. Dostop: 30. 1. 2023. <https://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=13403>.
- Kielich, Wolf. »Hitlerjeva Berezina: Sovjetska zimska ofenziva 1944. leta,« str. 297–302. V: Pape, A. H. (ur. orig.); Vilfan, Jože (ur. slov. prev.), *Druga svetovna vojna: Druga knjiga*. Ljubljana: Mladinska knjiga v Ljubljani, 1981.
- Kikkert, J. G. »Baltik med dvema ognjema: Sovjetska ofenziva v baltiških deželah,« str. 48–50. V: Pape, A. H. (ur. orig.); Vilfan, Jože (ur. slov. prev.), *Druga svetovna vojna: Tretja knjiga*. Ljubljana: Mladinska knjiga v Ljubljani, 1981.
- Komelj, Miklavž. *Kajuh: Dopisovanja*. Maribor: Litera, 2022.
- Šemnički, Mojca. *Meščanska šola na Slovenskem v času Kraljevine SHS/Jugoslavije s poudarkom na meščanski šoli Ptuj*. Diplomsko delo. Maribor: Šemnički, 2013.
- Tessin, Georg. *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–1945*, Bände. 1–17, Osnabrück: Biblio-Verlag, 1973.
- Vidmar Čeru, David. *Kajuh v drugih jezikih*. Velenje: Litera, 2021.
- »Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge – Sologubowka.« Dostop: 31. 1. 2023. <https://kriegsgraeberstaeten.volksbund.de/friedhof/sologubowka>
- Vrbič, Vlado, in Jurkovnik, Andreja. *Kajuh: Podobe*. Velenje: Knjižnica Velenje, 2022.

Ustni viri in pričevanja

- Danilo Čebul, Šoštanjčan, pogovor dne 5. 12. 2022.
(v pogovoru z njim so bili pridobljeni tudi nekateri podatki pokojnega Jožeta Delopsta »Hačota« (roj. 1933, umrl 2022).
- Mojca Čebul, Šoštanjčanka, pogovor dne 16. 2. 2023.
- Rajko Zaleznik (roj. 1955), Šoštanjčan, pogovor dne 5. 12. 2022.
- Rok Poles (roj. 1973), Velenjčan, arhitekt in kulturni delavec, pogovor dne 7. 12. 2022.
- Steffi Thurow, arhivistka pri Bundesarchiv Referat PA 2.4.3 (Abteilung Personenbezogene Auskünfte zum Ersten und Zweiten Weltkrieg), dopis dne 30. 9. 2022 in 17. 11. 2022.
- Suzana Čeru, tajnica na Osnovni šoli Karla Destovnika - Kajuha Šoštanj, pogovor dne 10. 8. 2023.
- Sven Staude, arhivist pri Bundesarchiv Referat MA 5 (Abteilung Militärarchiv), dopis dne 12. 9. 2022 in 17. 10. 2022.
- Špela Poles (roj. 1980), Velenjčanka, kulturna delavka; Vila Mayer Šoštanj, pogovor dne 16. 11. 2022.
- Vlado Vrbič (roj. 1955), nekdanji direktor Knjižnice Velenje, vodja projekta *Kajuh 100*, razni pogovori, posamični datumi so dopisani v sprotnih opombah.
- Zvone Čebul (1933–2022), Šoštanjčan, pogovor dne 27. 9. 2020.

Seznam arhivskega in slikovnega gradiva

- Zasebni arhiv družine Mešič (ZadM).
- Arhiv knjižnice Velenje (KNJV).
 - Fond slik Jožeta Destovnika - Seppa (KNJV/fJD). Originali fotografij so last Knjižnice Velenje in/ali družine Mešič.

- Fond slik Karla Destovnika - Kajuha (KNJV/fKDK). Originali fotografij so last Knjižnice Velenje in/ali družine Mešič.
- Arhiv Muzeja Velenje (MV).
 - Status Animarum za posamična področja Šaleške doline (MV/SA).
- Arhiv Nemškega Rdečega Križa (DRK).
 - Suchdienst des Deutschen Roten Kreuzes.
- Arhiv osnove šole Karla Destovnika - Kajuha Šoštanj (KDKŠ).
 - Matični listi učencev šestrazredne osnovne šole v Šoštanju.
 - Vpisnica državne meščanske Šole Mihaela Vošnjaka v Šoštanju.
- Narodna in univerzitetna knjižnica (NUK).
 - Zapuščina Emila Cesarja, inventarna številka 42/2017, mapa 2.
- Nemški zvezni arhiv – Bundesarchiv (B).
 - Erkennungs- und Verzeichnisse und Veränderungsmeldungen der Wehrmacht.
 - Personenkartei der Deutschen Dienststelle (WASSt). (Bestand PERS 11).
 - Krankenbuchlager nach Verwundungs- oder Erkrankungsmeldungen (Bestand B 578).
- Nemški vojni arhiv – Militärarchiv des Bundesarchivs in Freiburg (MB).
 - Einsätze der Truppenteile.
- Upravna enota Velenje (UeV).
 - Zbirka rojstnih, krstnih in mrljanskih listov (UeV/KK in UeV/MK).

POVZETEK

JOŽE DESTOVNIK: POZABLJENI BRAT KARLA DESTOVNIKA - KAJUHA

Prispevek orisuje življenje Jožeta Destovnika, mlajšega brata Karla Destovnika - Kajuha. Je primer biografije mobiliziranca v nemško vojsko med drugo svetovno vojno z območja Šaleške doline in služi kot gradnik celovitejšega razumevanja življenja in dela brata Karla Destovnika. V prispevku je predstavljeno družinsko ozadje v času pred drugo svetovno vojno in med njo ter dileme, s katerimi so bile soočene družine in posamezniki v boju za vsakodnevno preživetje, s čimer je predstavljena usoda malega človeka z vso težo in temo časa. Prispevek je razdeljen na uvodni del, predvojno obdobje, ko je Jože Destovnik deloval v civilu, in obdobje med drugo svetovno vojno, ko se je pridružil Hitlerjevi mladini, Reichsarbeitsdienstu in naposled Wehrmachtu. Pripoved se zaključí z opisom njegovega službovanja na vzhodni fronti in opisom zadnjih dni med boji pri Leningradu. Članek je narejen pretežno na osnovi redkega ohranjenega dokumentarnega gradiva in posamičnih še ohranjenih slik, s pomočjo katerih se lahko ustvari kronološki pregled Jožetovega udejstvovanja med drugo svetovno vojno. Njegova biografija služi kot opomin na kompleksnost slovenske biografije in raznolikost usod posameznikov med drugo svetovno vojno na Slovenskem.